

Ideology Analysis in Public Policies

Behrouz Rezaei Manesh

Associate Professor, Department of Public Administration, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Sakineh Bikdeli*

Ph.D. Student of Public policy, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Ali-Asghar Pourezzat

Professor, Faculty of Governance, University of Tehran, Tehran, Iran

Davoud Hosseinpour

Associate Professor, Department of Public Administration, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

Paying attention to the dimension of values and their effect on choices, implementation, and monitoring in the public policymaking process leads researchers to consider the role of ideologies in this process. The examination of ideology under the concept of ideas/values in the policymaking process has been growing in recent centuries due to the effects of extreme ideological currents on public policies and their consequences. However, due to the complexity and need for suitable practical tools, public administration researchers have been kept from addressing it. In this regard, in this research, while focusing on which comprehensive value system affects the public policies in the field of higher education in Iran, the authors study the theory-oriented system about the role of ideology in public policy making. Finally, they presented two analytical frameworks to organize the influencing factors of ideology in public policies in Iran in general and in the field of higher education in particular. While obtaining the opinion of a group of experts in this field, they revised and completed it using the Delphi method. The main advantage of these two frameworks is the appropriate summarization of the main dimensions of the concept of ideology and its application in policymaking, which can be used for analytical purposes in the field of public policies. Research in the field of ideology in policymaking using these tools can guide future research while providing a practical tool for researchers and policymakers who wish to reduce the adverse effects of ideology and strengthen its alternatives.

Keyword: Ideology, Ideology analysis framework, Policies, Higher education policies, Islamization of universities.

*Corresponding Author: bigdeli_s94@atu.ac.ir

How to Cite: Rezaeemanesh, B., Bikdeli, S., Pourezzat, A. A., & Hoseinpour, D. (2024). Ideology Analysis in Public Policies. *Studies in Public Service Administration*, 1(2), 1-52. doi: 10.22054/spsa.2023.73953.1016.

تحلیل ایدئولوژی در خط‌مشی‌های عمومی

دانشیار گروه مدیریت دولتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

بهروز رضائی‌منش

دانشجوی دکترای خط‌مشی‌گذاری عمومی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

سکینه بیکدلی *

استاد گروه مدیریت دولتی دانشگاه تهران، تهران، ایران

علی‌اصغر پورعزت

دانشیار گروه مدیریت دولتی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

داود حسین پور

چکیده

توجه به بعد ارزش‌ها و تأثیر آن بر انتخاب‌ها، اجرا و نظارت در فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی محققان را به نقش ایدئولوژی‌ها در این فرایند رهنمون می‌سازد. بررسی ایدئولوژی در ذیل مفهوم ایده/ارزش‌ها در فرایند خط‌مشی‌گذاری در سده‌های اخیر به دلیل اثرات جریان‌های افراطی ایدئولوژیک بر خط‌مشی‌های عمومی و پیامدهای آن رو به رشد بوده است؛ لیکن به دلیل پیچیدگی و نبود ابزار کاربردی مناسب محققان مدیریت دولتی را از پرداختن به آن دور داشته است. در همین راستا در این تحقیق، نویسندگان ضمن تمرکز بر این سؤال که کدام سیستم جامع ارزشی بر خط‌مشی‌های عمومی در حوزه آموزش عالی در ایران اثرگذارند به مطالعه نظام‌مند تئوری-محور در مورد نقش ایدئولوژی در خط‌مشی‌گذاری عمومی پرداخته و در نهایت دو چارچوب تحلیلی جهت سازمان‌دهی عوامل اثرگذاری ایدئولوژی در خط‌مشی‌های عمومی در ایران به‌صورت اعم و در حوزه آموزش عالی به‌صورت اخص ارائه کرده و ضمن اخذ نظر گروهی از متخصصان این حوزه به روش دلفی به اصلاح و تکمیل آن پرداختند. مزیت عمده این دو چارچوب تلخیص مناسب اصلی‌ترین ابعاد مفهوم ایدئولوژی و نیز کاربری آن در حوزه خط‌مشی‌گذاری است که می‌تواند با اهداف تحلیلی در حوزه خط‌مشی‌های عمومی به کار گرفته شود. تحقیق در حوزه ایدئولوژی در خط‌مشی‌گذاری با استفاده از این ابزارها می‌تواند تحقیقات آینده را هدایت کند ضمن اینکه ابزاری عملی را برای محققان و سیاست‌گذارانی که مایل به کاهش اثرات منفی ایدئولوژیک و تقویت جایگزین‌های آن هستند فراهم سازد. **واژه‌های کلیدی:** ایدئولوژی، چارچوب تحلیل ایدئولوژی خط-مشی‌ها، خط-مشی‌های حوزه آموزش عالی، اسلامی سازی دانشگاه‌ها.

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته خط‌مشی‌گذاری عمومی دانشگاه علامه طباطبائی است.

* نویسنده مسئول: bigdeli_s94@atu.ac.ir

مقدمه

همواره انگاره‌ها یا شبه‌علم‌هایی با قطعیت بالا در اذهان خط‌مشی‌گذاران وجود دارد که به دلیل قطعیت، ارزش محور بودن و سرعت بالا در بسیج افکار عمومی برای نیل به کنش در رقابت با شواهد عینی و علم پیروز می‌گردند. پرداختن به پیچیده‌ترین مفهوم اجتماعی^۱ به زعم برخی از دانشمندان علوم اجتماعی در یکی از پیچیده‌ترین فرایندهای حکمرانی یعنی خط‌مشی‌گذاری مستلزم کاری سترگ است. برای نمونه جستجوی واژگان ایدئولوژی به همراه خط‌مشی‌گذاری در هر یک از پایگاه داده‌های بزرگ نتایج شگفت‌انگیزی از حیث تعداد نشان می‌دهد. موتور جستجوی گوگل تعداد ۷۷.۷۰۰.۰۰۰ نتیجه و گوگل اسکالر ۳.۴۱۰.۰۰۰ نتیجه را نشان می‌دهد.

در بررسی خط‌مشی‌های عمومی از دیدگاه علوم سیاسی می‌توان یکی از دو رویکرد تمرکز بر «منافع و اهداف» و یا رویکرد «اندیشه‌ای» را اتخاذ کرد. در رویکرد اندیشه‌ای محقق بر اهمیت ایده‌های سیاسی، ایدئولوژی‌ها و چشم‌اندازها تمرکز می‌نماید. پترفک^۲ حداقل صد مطالعه را که در آن به تأثیر ایدئولوژی رهبران سیاسی بر خط‌مشی‌گذاری پرداخته‌اند را فهرست کرده است (Herre, 2022). علاقه پژوهشی به ایدئولوژی سیاسی در حال افزایش است و جستجو برای «ایدئولوژی سیاسی» در web of science، ۲۳۴۰ مقاله با بازبینی هم‌تا را نشان می‌دهد که در مجلات Social Sciences Citation Index سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۲۳ منتشر شده است. از این رو، قطبی شدن باورها در طول طیف سیاسی پیامدهای قابل توجه اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی را هم در میان مردم و هم در میان سیاست‌گذاران در پی دارد. برای مثال گولویتزر و همکارانش در زمینه همه‌گیری COVID-19، تفاوت‌های طرفداران ایدئولوژی‌ها در فاصله‌گذاری اجتماعی و سایر رفتارهای پیشگیری با عفونت‌ها و میزان مرگ‌ومیر بالاتر در ایالات محافظه‌کارتر را گزارش کرده‌اند (Cahanlar & White, 2023).

^۱ به زعم مک‌لان ایدئولوژی، پیچیده‌ترین مفهوم علوم اجتماعی است (مک‌لان، ۱۳۹۰: ۱۱).

^۲ Petrfke

می‌توان انتظار داشت با شناسایی ایده‌های صریح یا ضمنی^۱، انگاره‌ها^۲، الگوها^۳ یا جهان-بینی‌ها^۴ خط‌مشی‌گذاران و آثار متفاوت آن‌ها، تحلیلگر بتواند با ره‌گیری جریان‌های انحرافی ذهن خویش یا همکارانش به تحلیل واقع‌بینانه‌تر مسائل و جریان خط‌مشی‌گذاری پردازد و بدین ترتیب می‌توان دریافت که چرا گاهی خط‌مشی‌گذاران ناخودآگاه و ناگزیر، مسائل واقعی جامعه را رها کرده و به مسائلی که تصور می‌کنند مهم است می‌پردازند.

چنانچه ایدئولوژی را به مثابه «نظامی از ایده‌ها و قضاوت‌های روشن و سازمان‌یافته که برای توصیف، تبیین استنتاج یا توجیه موقعیت یک گروه یا جامعه بکار می‌رود و اساساً از ارزش‌ها نشئت می‌گیرد و رهنمود دقیقی برای عمل این گروه ارائه می‌دهد» (بشler، ۱۳۷۰: ۷) و میل شدیدی به قدرت و سلطه حول این ایده‌ها دارد (Graham & Hoffman, 2022) در نظر بگیریم و از سوی دیگر فرایند خط‌مشی‌گذاری را عرصه رقابت بازیگران فردی و گروهی بدانیم تعامل این دو پدیده ناگزیر خواهد بود.

ولی اینکه مبنای این ایده و قضاوت چیست و برخاسته از کجاست مسئله آمیز است. مبنای این اندیشه یا نظر ممکن است اعتقاداتی به یک کتاب مقدس باشد، ممکن است افسانه یا اسطوره باشد، ممکن است واقعیت و تجربه‌ای در دنیای بیرون باشد، ممکن است استدلالی منطقی باشد، ممکن است تصورات فرد یا گروه خاصی باشد. به‌راستی کدام یک از این موارد در دنیای پر آشوب و پویای خط‌مشی‌گذاری بیشتر مبنای ایده‌های خط‌مشی-گذاران در ایران می‌باشد؟!

در همین راستا علیرغم شناسایی وجود نقش ایدئولوژی‌ها در فرایند خط‌مشی‌گذاری، ایدئولوژی در ایران بیشتر مورد توجه اندیشمندان و محققان علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و علوم تربیتی و در حوزه‌هایی نظیر سیاست خارجی و نظام آموزش و پرورش بوده است تا اندیشمندان مدیریت. بخشی از عدم پرداختن به این موضوع در رشته مدیریت دولتی گذشته از پیچیدگی ذاتی این مفهوم، حجم بالای ادبیات نظری آن می‌باشد که محقق را در گام نخست کاملاً گیج و مستأصل می‌نماید. علاوه بر آن، عدم امکان دسترسی به منابع

1 Explicit or implicit theory

2 postulates

3 Mental models

4 World view

دست‌اول نظیر آراء سیاست‌گذاران و نمایندگان مجلس از دیگر محدودیت‌هایی است که در کشور ما محققان مدیریت دولتی را از پرداختن به آثار ایدئولوژی در فرایند خط‌مشی - گذاری منصرف می‌سازد.

فرایند «سیاست‌گذاری» به تعبیر دانشکده‌های علوم سیاسی و «خط‌مشی‌گذاری» به تعبیر دانشکده‌های مدیریت در ایران در هر صورت، خود پدیده‌ای اجتماعی است که متأثر از نیروها و بازیگران، نهادها و ایده‌های مختلف و گاه متضاد است. سیاست‌گذاری مستعدترین فرایند برای هر حکومتی است تا اهداف ایدئولوژیک خود را از طریق آن جامه عمل بپوشاند. از این رو، پرداختن به این فرایند از حیث ایده‌ها هر چند بسیار پیچیده و مشکل است لیکن بسیار حائز اهمیت است.

جالب آن است که همان‌طور که در دانشکده‌های مدیریت و خط‌مشی‌گذاری کمتر به مطالعه و تأثیر ایدئولوژی در فرایند خط‌مشی‌گذاری پرداخته شده است به زعم گرفتار و پرمالوف^۱ در مطالعات علوم سیاسی نیز کمتر به تأثیر سیاست‌گذاری بر ایدئولوژی‌های سیاسی پرداخته شده است. به عبارتی هم از نظر تاریخی و هم از نظر تئوریک، ایدئولوژی از سیاست‌گذاری جدا شده است (Grafton & Permaloff, 2005).

محققان در این تحقیق به دنبال تبیین نقش ایدئولوژی در فرایند خط‌مشی‌گذاری متوجه عدم وجود ابزارهای کاربردی و یا معیارهای روشن و عینی جهت تحلیل این مفهوم در رشته مدیریت دولتی گردیدند. برای این منظور ضمن مرور نظام‌مند ادبیات با پرداختن به تعاریف، ابعاد و عناصر ایدئولوژی در زمینه‌هایی که خاستگاه زایش و رشد این مفهوم بوده‌اند به نقش آن در فرایند خط‌مشی‌گذاری پرداخته و دو چارچوب تحلیلی برای ایدئولوژی در خط‌مشی‌های مصوب در حوزه آموزش عالی ارائه می‌نمایند.

با استفاده از این ابزارها می‌توان به تحلیل کیفی سیاست‌های مختلف از جمله حوزه آموزش عالی پرداخت. برای این منظور بسته‌ای از سیاست‌های حوزه آموزش عالی تحت عنوان اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها با استفاده از ابزار استخراجی این تحقیق، تحلیل و ارائه می‌گردد.

1 Grafton & Permaloff

پیشینه پژوهش

ذکر این نکته حائز اهمیت است که ایدئولوژی صرفاً در یک حوزه یا رشته دانشگاهی شناسایی و مورد تحلیل و رشد واقع نشده است؛ بلکه تنوع گسترده‌ای از مطالعات حول این مفهوم یا رشته مفهومی در حوزه‌های مطالعاتی مختلف شکل گرفته است. اگرچه واژه ایدئولوژی در گفتمان سیاسی بیشتر یافت می‌شود لیکن انواع گوناگونی دارد؛ از جمله ایدئولوژی سیاسی، اجتماعی، معرفت‌شناختی، اخلاقی و مذهبی. به عبارتی دو رهیافت در مطالعه ایدئولوژی در آغاز راه پیش روی هر محقق است. تحلیل ایدئولوژی و تحلیل ایدئولوژی‌های سیاسی، اقتصادی، معرفت‌شناختی یا نظایر آن‌ها. می‌توان به تبارشناسی تاریخی این واژه در علوم اجتماعی پرداخت و به ریشه‌های فلسفی، معرفت‌شناختی یا سیاسی آن رسید؛ و یا می‌توان به کارکردهای ایدئولوژی در حوزه‌های گوناگون علوم اجتماعی از سیاست و اقتصاد گرفته تا آموزش و پرورش، روانشناسی، دین و سیاست‌های عمومی گوناگون نظیر سیاست خارجی پرداخت. با عنایت به عدم وجود ادبیات منسجمی در این زمینه در رشته مدیریت دولتی و بالأخص خط‌مشی‌گذاری عمومی، محقق ناچار است از هر دو رهیافت استفاده نماید و در گام نخست به شناخت و معرفی ریشه‌ها، ابعاد و عناصر ایدئولوژی بپردازد؛ و در گام دوم از نزدیک‌ترین حوزه به رشته خط‌مشی‌گذاری یعنی علوم سیاسی آغاز و به ارتباط خط‌مشی‌گذاری و ایدئولوژی بپردازد.

محدودیت‌های بررسی ایدئولوژی در فرایند خط‌مشی‌گذاری

اگرچه واژه ایدئولوژی، در گفتمان سیاسی مدرن همواره حاضر بوده است لیکن به دلیل ابهام آن، ارزش آن به مثابه یک مفهوم تحلیلی محدود مانده است. اصلی‌ترین ابهام آن از این واقعیت نشأت می‌گیرد که مفهوم ایدئولوژی معیاری برای تشخیص افکار ایدئولوژیک از غیرایدئولوژیک فراهم نمی‌سازد. فقدان این قدرت برای تمایز عینی، مفهوم را از تحقق ربط تجربی با مشکل مواجه می‌سازد. مولینز^۱ پیشنهاد می‌کند که راه تشخیص تفکر ایدئولوژیک از غیر آن مقایسه ایدئولوژی در یک طرف طیف و در طرف دیگر آن محصول فرهنگی مقابل ایدئولوژی یعنی افسانه و آرمان‌شهر است (Mullins, 1972). روش‌های

1 Mullins

گوناگونی برای کمی‌سازی ایدئولوژی گروه‌ها در مطالعات بکار گرفته شده است؛ دسته اول مطالعاتی است که بر مبنای مانیفست و مدارک دیگر احزاب و گروه‌ها صورت می‌گیرد. دسته دوم بر اساس ثبت آراء منتخبان می‌باشد. فاستینو^۱ و همکارانش در روشی بر مبنای مفهوم شبکه و بر اساس جابجایی نمایندگان در احزاب از یک انتخابات به انتخابات دیگر توانسته‌اند ایدئولوژی احزاب را تخمین بزنند (Faustino et al., 2019).

سوینکلز^۲ در کنار مطالعات ایدئولوژی در فرایند خط‌مشی‌گذاری، خاطرنشان می‌سازد علاوه بر چالش‌هایی که محقق در بررسی «ایده» به صورت کلی و در ذیل آن ایدئولوژی در فرایند خط‌مشی‌گذاری با آن مواجه است اینکه چگونه ایده قابل اندازه‌گیری می‌گردد نیز چالش مهم‌تری است. از این رو، علیرغم اینکه تحقیقات بسیاری در خصوص چگونگی اثرگذاری ایده‌های شناختی بر خط‌مشی‌گذاری انجام شده لیکن الزاماً روش انجام آن ارائه نشده است. لذا در برخی از وجوه، مطالعات «ایده» از نظر روش شناختی توسعه نیافته است. در خصوص اینکه ایده‌ها چگونه به صورت عملی شکل می‌گیرند و چه منابع داده‌ای می‌تواند برای مطالعه آن بکار گرفته شود ۴۰ درصد مقالات اشاره‌ای به روش تحقیق مورد استفاده نکرده‌اند. مقالاتی که اشاره به روش تحقیق نموده‌اند نیز در بیشتر موارد، طرح تحقیق تطبیقی یا فقط مطالعه موردی داشته‌اند. اکثریت تحقیقات بر تحلیل مدارک برای استخراج ایده‌ها متکی بوده‌اند که این داده‌ها نیز بر اساس تحلیل محتوای کیفی بررسی شده‌اند. اطلاعات در مورد ماهیت ایدئولوژی‌ها تقریباً نادر می‌باشد (Swinkels, 2020).

تحقیق حاضر به دنبال بررسی بیشتر نقش ایدئولوژی در خط‌مشی‌های عمومی در چند سال اخیر است. برای این کار به بررسی جامعی از ادبیات در حوزه ایدئولوژی در گام نخست و سپس در حوزه خط‌مشی‌گذاری و شناخت این اثرات متمرکز گردید. انگیزه ما برای این بررسی، عدم وجود ابزارهای تحلیل نقش ایدئولوژی در سیاست‌های عمومی بود. برای این منظور پس از مطالعه آثار کلاسیک در زمینه ایدئولوژی، به بررسی ادبیات سال‌های اخیر به فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳ در زمینه عوامل ایدئولوژیک و اثرات آن بر خط‌مشی‌های عمومی پرداخته و ابعاد اصلی این اثرگذاری شناسایی و تشریح می‌گردد.

1 Faustino

2 Swinkels

مفاهیم مورد مطالعه و استخراج شده در آثار مورد بررسی فوق در حوزه‌های ذیل می‌باشند:

- ۱- تعریف کاربردی ایدئولوژی شامل: عناصر/ ابعاد/ سطوح/ متغیرهای ایدئولوژی
- ۲- خط‌مشی‌گذاری و دسته‌بندی مطالعات صورت گرفته در خصوص نوع اثرگذاری و نیز مرحله خط‌مشی‌گذاری
- ۳- خط‌مشی‌گذاری در حوزه آموزش به صورت اعم
- ۴- بررسی قوانین بالادستی و شناسایی نهادهای عالی خط‌مشی‌گذاری در حوزه آموزش عالی

ایدئولوژی

ایدئولوژی‌ها، اعتقادات قوی بر مبنای مفروضات غیرقابل آزمون هستند. آن‌ها آنتی‌تز علم تلقی می‌گردند؛ چه اقتصادی باشند (دست نامرئی بازار نابرابری‌های اجتماعی را در بلندمدت حل خواهد کرد) چه مذهبی (دین بهترین راه‌حل مسائل را ارائه می‌دهد)، یا سیاسی (روش ما بهترین حکمرانی برای اطمینان یافتن از آزادی و عدالت است). به بیان دیگر، ایدئولوژی‌ها می‌توانند پاسخ‌های مسائل عمومی را در فرایند خط‌مشی‌گذاری تجویز کنند (Graffton & Pemaloff, 2005). این نوع اعتقادات در سطح فردی قابل پذیرش است اما آیا می‌تواند راهنمای خط‌مشی‌های دولتی بوده و برای یک جامعه بزرگ مورد استفاده قرار گیرد (Milio, 2005)؟

ایده‌ها و قالب‌های ذهنی گام نخست در مواجهه با مسائل در جهان اجتماعی است. به نظر می‌رسد با ذهن خالی نمی‌توان به فهم مسائل و حل آن‌ها پرداخت. ایدئولوژی‌ها در کنار ارزش‌ها، نگرش‌ها و دانش، شناخت اجتماعی ما را در سطح گفتمان می‌سازد. اینکه جامعه و سیاست‌گذاران آن در فضای گفتمانی با چه ترکیبی از ایدئولوژی، ارزش، نگرش و دانش به سراغ مسائل خود می‌روند میزان کامیابی آن جامعه و نظام خط‌مشی‌گذاری آن را تعیین می‌کند. نمی‌توان مدعی بود با تکیه بر ایدئولوژی از هر نوع که باشد و کمرنگ-سازی دانش روز، ارزش یا نگرش، به همان سیاستی می‌توان رسید که با ترکیب تعیین‌کننده دانش و نگرش و ارزش و نقش حداقلی به ایدئولوژی می‌توان رسید.

پرداختن به مفهوم ایدئولوژی به طور فزاینده‌ای در علوم اجتماعی به طور عموم و در علوم سیاسی به طور خاص متداول بوده است. گرینگ و همیلتون بیش از ۳۰ ویژگی را برای

این واژه شناسایی کرده‌اند. این واژه بسیار پیچیده و با باروبنه‌ای بسیار سنگین است (Fagerholm, 2016). این واژه اهمیت بنیادی در بسیاری از حوزه‌های تحقیقاتی علوم اجتماعی از جمله زیرمجموعه‌های علوم سیاسی نظیر مطالعات بین‌الملل و سیاست‌گذاری دارد. فگرهولم به نقل از نایت اذعان می‌کند که در دهه ۱۹۹۰ بیش از ۴۵ درصد مقالات علوم سیاسی که در JSTOR ایندکس شده‌اند شامل ارجاعاتی به ایدئولوژی بوده‌اند (Fagerholm, 2016).

ایدئولوژی‌ها می‌توانند به منزله شکلی از «نقشه» فکری ما برای کمک به پیدا کردن راهمان در خصوص جهان، شناخت جایگاهی که در آن هستیم، تحلیل وقایع سیاسی و اجتماعی پیرامون ما عمل کنند. نقشه‌ها از منظر درجه دقت‌شان متفاوت‌اند. هر کس می‌تواند ارزش آن‌ها را با مقایسه با واقعیت عینی و بحث با دیگران ارزیابی کند (Harrison & Boyd, 2003). در این بیان، ایدئولوژی بیش از یک اعتقاد است. ایدئولوژی مجموعه‌ای از اعتقادات و ارزش‌هایی است که در یک روش منسجم و سازمان‌یافته انتخاب‌های ما را توجیه می‌کند. این انتخاب‌ها تحت حاکمیت مقاصد ماست. ایدئولوژی سیاسی من، تصور من از آنچه یک جامعه خوب باید باشد و ابزارهایی که لازم است تا آن جامعه محقق شود را توجیه می‌کند (Facchini, 2016).

رویکردهای مطالعه ایدئولوژی

هرچند به دلیل ناملموس و پیچیده بودن مفهوم ایدئولوژی در مطالعات سازمان و مدیریت تاکنون کمتر بدان پرداخته شده است لیکن این مفهوم از دید محققان این حوزه نامکشوف باقی نمانده است و در آثار محققان خارج کشور نظیر مینتزبرگ^۱ و هچ^۲ و محققان داخل کشور مانند پور عزت، لطیفی و همکارانشان به بررسی تأثیر ایدئولوژی در سازمان پرداخته شده است. چنانچه به این آثار توجه نماییم متوجه می‌شویم که ایدئولوژی سازمانی مفهومی متفاوت از ایدئولوژی در سطح جامعه‌شناختی و سیاسی است. ایدئولوژی در سطح سازمان صرفاً در یک سازمان بوده و مفهومی مثبت و به‌عنوان یک اصل راهنما در ارتقای منافع عمل می‌کند. مینتزبرگ آن را سیستمی از باورهای سازمان می‌داند که توسط اعضای

1 Mintzberg

2 Hatch

آن به اشتراک گذاشته می‌شود و آن را از سازمان‌های دیگر متمایز می‌سازد. ضمن اینکه ایدئولوژی مهم‌ترین عامل اثرگذار بر ساختار است (بیات و همکاران، ۱۳۹۸) و لذا تفاوت ماهوی با ایدئولوژی در متون سیاسی و جامعه‌شناختی دارد.

درعین حال، زمانی که به رویکردهای ایدئولوژی می‌پردازیم در پی پاسخ به این دو سؤال مهم هستیم که (Eagelton, 1991: 1):

آیا کارکرد ایدئولوژی، معرفت‌شناختی است و با شناخت صادق یا کاذب سروکار دارد؟ یا کارکرد ایدئولوژی جامعه‌شناختی یا سیاسی یا مذهبی است و به جای واقعیت و ناواقعیت آرا، با کارکرد شکل خاصی از اندیشه‌ها یا ایده‌ها در زندگی اجتماعی یا سیاسی سروکار دارد

تعاریف واژه ایدئولوژی

به‌زعم ایگلتون^۱ تاکنون کسی تعریف کامل و واحدی از ایدئولوژی ارائه نکرده است چرا که واژه ایدئولوژی دارای گستره معانی سودمندی است که هیچ‌یک از آن‌ها باهم سازگار نیستند. لذا خلاصه کردن این گنجینه معانی در تعریفی واحد چندان مفید نیست. ازاین‌رو، می‌توان اذعان داشت ایدئولوژی رشته‌ای از مفاهیم (متن)^۲ است نه صرفاً یک مفهوم. متنی است از یک بافت کلی از رشته مفاهیم گوناگون بافته شده به هم (Eagelton, 1991: 1). پیچیدگی ایدئولوژی از این واقعیت سرچشمه می‌گیرد که مرزهای سنتی میان تفکر توصیفی و هنجاری و میان نظریه سیاسی و عمل سیاسی را شامل می‌شود (Heywood, 2016: 11). برای روشن شدن بحث به پرکاربردترین تعاریفی که از ایدئولوژی در حوزه‌های گوناگون ارائه شده است می‌پردازیم (ایگلتون، ۱۳۸۱: ۲۱):

الف- فرایند تولید معانی، علائم و ارزش‌ها در زندگی اجتماعی؛

ب- مجموعه‌ای از اندیشه‌های مختص گروه یا طبقه اجتماعی خاص؛

پ- اندیشه‌هایی که به مشروعیت بخشیدن به قدرت سیاسی مسلط یاری می‌رسانند؛

1 Eagelton

2 Ideology is a text woven of a whole tissue of conceptual strands

- ح- تفکر این‌همانی^۱
- خ- توهم اجتماعاً لازم؛
- د- ترکیب گفتمان و قدرت؛
- ذ- ابزار بیانی که در آن بازیگران آگاه اجتماعی جهان خود را می‌فهمند؛
- ر- مجموعه‌ای از باورهای عمل محور؛
- ز- خلط واقعیت زبانی و پدیداری؛
- س- فرایندی که از طریق آن زندگی اجتماعی به واقعیتی طبیعی بدل می‌شود؛
- ش- ایدئولوژی به معنای مجموعه‌ای از گفتمان‌هاست که بی‌عدالتی را پنهان می‌کند یا مشروعیت می‌بخشد.

تعاریف ارائه‌شده از ایدئولوژی عمدتاً جنبه‌های مثبت، منفی، کارکردها و کژکارکردهای این مفهوم را در بر گرفته است. به‌زعم دانشور با تأمل بر این تعاریف متوجه می‌شویم که مراد از این تعاریف گاهی به معنای عام است و گاهی خاص. ایدئولوژی در مفهوم عام عبارت است از عقاید سازمان‌یافته و مشخص یک طبقه یا گروه اجتماعی خاص که مدعی پایه‌ای عقلی و علمی است و برای پیشبرد اهداف آن طبقه به کار گرفته می‌شود. ضمن اینکه رابطه معناداری با قدرت حاکم نداشته و الزاماً در پی توجیه و مشروعیت بخشی به قدرت حاکم نبوده و لذا ضرورتاً نیز تحت حمایت آن نمی‌باشد (دانشور، ۱۳۹۵). بر این اساس، ایدئولوژی در معنای عام معنایی است که در جامعه هویت جمعی ایجاد و راهنمای عملی برای موضع‌گیری انسان‌ها در برابر حوادث فراهم می‌سازد و لذا کسانی که با نگرش خنثی به ایدئولوژی می‌نگرند و آن را پدیده‌ای گریزناپذیر می‌دانند به معنای عام ایدئولوژی نظر دارند و نیز در مطالعات مدیریت، ایدئولوژی سازمانی نیز به مفهوم عام ایدئولوژی در سطح یک سازمان نظر دارد. به‌زعم عده‌ای حتی تئوری‌هایی که فحوای آن‌ها غیرنظری بودن یا غیرایدئولوژیک بودن است خودشان بخشی از یک ایدئولوژی هستند (Cohen, 2010). تمام ایدئولوژی‌های سیاسی ادعای تعاریف «درست» از آزادی، برابری، عدالت، حقوق و «بهترین» جامعه را دارند. برخی از اوصاف ایدئولوژی از دید سروش به ترتیب ذیل

۱ مترجم کتاب Ideology: an Introduction به نقل از نجف دریابندری معادل identity را همانستی برگزیده است.

است (سروش: ۱۳۹۳: ۱۲۰):

- ۱- به منزله سلاح عمل می کند.
- ۲- ایدئولوژی ها خواهان وضوح، دقت و صلابت اند. مبهم و تفسیرپذیر بودن موجب کندی سلاح ایدئولوژی می شود لذا به سرعت کنار گذاشته می شود. این صلابت در اندیشه ها و این وضوح فوراً به قشریت می انجامد.
- ۳- از آن رو که به دنبال وضوح است گزینشی عمل می کند. خواستار یکنواخت اندیشی است و نسبت به تنوع و کثرت آرا بی تحمل است.
- ۴- ایدئولوژی متناسب با نوع دشمن و نوع پیکار ساخته می شود.
- ۵- برای ایدئولوژی ها حرکت زایی اصل است نه حقیقت جویی. اگر حقیقتی را می طلبد آن را از درون حرکت و مساعد با آن طلب می کند.
- ۶- مدعی کمال و جامعیت و استغنا از دیگران و بی اعتنا به عقل و مرید پرور می باشد.

عناصر ایدئولوژی

برای فهم بهتر ایدئولوژی لازم است عناصر سازنده ایدئولوژی را بشناسیم. در مطالعات گوناگون این عناصر بانام های متفاوت نظیر ابعاد، یا سطوح ایدئولوژی نامبرده شده است که به نمونه هایی از آن ها در تعاریف ارائه شده اشاره شد. هر یک از مطالعات به دلیل تعریفی که خاستگاه آن هستند کم و بیش عناصری را اضافه و کم نموده اند.

مشخصه های ایدئولوژی از دید هیوود^۱

می توان ایدئولوژی را از حیث صفات تعیین کننده آن تعریف کرد. این صفات را هیوود مشخصه^۲ ایدئولوژی نامیده است و معتقد است هر تعریف یک جمله ای از ایدئولوژی احتمالاً بیشتر سؤال مطرح می کند تا پاسخ؛ هر چند نقطه شروع مفیدی را فراهم می سازد. در ادامه به این صفات از دید هیوود پرداخته می شود. یک ایدئولوژی مجموعه ای کم و بیش منسجم از ایده ها است که مبنایی برای عمل سیاسی سازمان دهی شده فراهم می سازد؛ چه هدف این باشد که حفظ کند، تعدیل کند یا سیستم موجود قدرت را براندازد؛ بنابراین،

1 Heywood

2 Contours

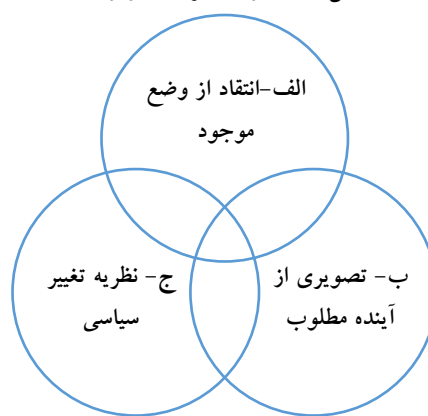
تمام ایدئولوژی‌ها حداقل وجوه ذیل را دارا هستند؛ آن‌ها (Heywood, 2017: 11-13):

الف- شرحی از نظم موجود را معمولاً به شکل یک جهان‌بینی ارائه می‌دهند؛

ب- مدلی از یک آینده مطلوب ارائه می‌دهند؛ تصویر یک جامعه خوب؛

ج- تشریح می‌کنند که چگونه تغییر سیاسی می‌تواند و باید رخ دهد- به عبارتی چگونه از الف به ب برسیم.

شکل ۱. وجوه ممیزه ایدئولوژی

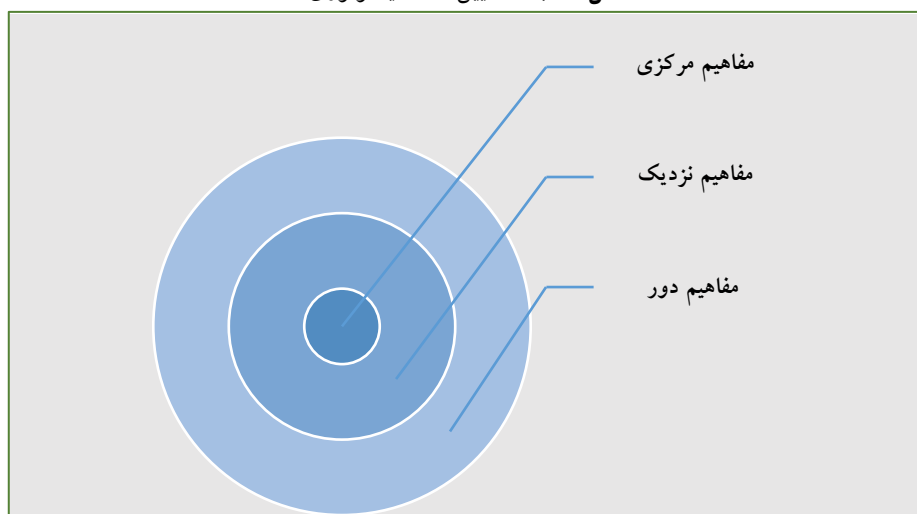
(Heywood, 2017: 12)

علاوه بر این، ایدئولوژی به‌طور خلاصه سه نوع سنتز (ترکیب) را میان فهم و تعهد، واقعیت و ارزش و میان تفکر و عمل موجب می‌گردد. در رابطه با ترکیب اول ایدئولوژی تمایز میان آنچه هست و آنچه باید باشد را محو می‌سازد. همچنین همان‌طور که الف و ب در بالا باهم ارتباط دارند، واقعیت‌ها در ایدئولوژی‌ها ضرورتاً تمایل دارند با ارزش‌ها ترکیب شوند. چراکه تمایز روشنی نمی‌تواند میان ایدئولوژی و علم و نیز میان واقعیت‌ها و ارزش‌ها ساخته شود. در سطح زیربنایی ایدئولوژی‌ها شبیه فلسفه‌های سیاسی می‌شوند که در آن با ایده‌ها و نظریه‌های انتزاعی سروکار دارند. در سطح عملیاتی ایدئولوژی‌ها شکل جنبش‌های سیاسی بزرگی را می‌گیرند، علاقه‌مند بسیج ویژه و کشمکش قدرت هستند. ایدئولوژی در این‌ها ممکن است در خط‌مشی‌های دولتی، ریتوریک سیاسی و بیانیه‌های حزبی اظهار شود.

هر ایدئولوژی با یک دسته مفاهیم مرکزی، مفاهیم نزدیک و حاشیه‌ای متمایز می‌گردد.

باوجوداین، ایدئولوژی‌ها ممکن است از نظر چیدمان اثاثیه مفهومی‌شان انبوه یا باریک باشند. درحالی‌که لیبرالیسم، محافظه‌کاری و سوسیالیسم بر مبنای مجموعه‌ای وسیع و متمایز از ارزش‌ها، دکترین‌ها و اعتقادات قرار دارند بقیه مانند آنارشیسم و فمینیسم مرکز باریک‌تری داشته و ویژگی‌های متقاطع دارند که در آن، عناصری از سنت‌های ایدئولوژیکی باریک‌تر را جمع کرده‌اند.

شکل ۲. ابعاد تعیین‌کننده ایدئولوژی

(Heywood, 2017: 13)

عناصر ایدئولوژی از دیدگاه نسکولاردو سلوا

از دید نسکولاردو سلوا^۱ عناصر یک ایدئولوژی^۲، حداقل دارای اجزای زیر بوده و اولویت و ارزش علی در ترتیب آن‌ها وجود ندارد (Nescolarde-Selva et al., 2017):

- ارزش‌ها
- اعتقادات حقیقی
- رفتار
- زبان

1 Nescolarde-Selva

2 Elements of ideology

- دیدگاه
- تجویز و منع
- تکنولوژی ایدئولوژی

ارزش‌ها- مانند ایدئولوژی‌ها، ارزش‌ها «خوب» را در یک حوزه مشخص تعریف می‌کنند. اعتقادات حقیقی- اعتقادات، پایه‌ای مهم را در هر ایدئولوژی تشکیل می‌دهند. عباراتی نظیر: عدالت مهم است، حق انتخاب، خدا جهان را خلق کرده، برده‌داری اشتباه است برای معتقدان ایدئولوژی، اعتقادات پایه‌ای و حیاتی هستند.

رفتار- روشی که معتقدان عمل می‌کنند و باعث می‌شود معتقدان دیگر به همان طریق عمل کنند.

زبان- یک زبان، بیان منطقی یک ایدئولوژی در رابطه با یک اعتقاد اساسی به دیگران در یک نظام اعتقادی است. زبان از الگوهای تکراری در استفاده از مجموعه‌ای از اعتقادات فهمیده می‌شود و معناها ضمنی هستند.

دیدگاه- چشم اندازهای یک ایدئولوژی شامل ایده‌ها یا ابزارهای اصلی آن هستند. چگونه یک ایدئولوژی به هواخواهانش کمک می‌کند تا در مورد همسایگان اجتماعی یا محیط زیست‌شان فکر کنند؟ آیا مناسبات از نوع عدالت یا دوستی یا شبیه سلطه‌گران می‌باشد؟ چشم‌انداز ممکن است توضیحی در مورد اینکه ما چگونه به یک اعتقاد مذهبی می‌نگریم و پاسخی به سؤالات در مورد هدف زندگی‌مان ارائه کند و نیز جهت‌گیری شناختی، شناسایی و معنایابی را فراهم می‌سازد.

تجویز و منع- شامل گزینه‌های اخلاقی، گزینه‌های سیاستی و توصیه‌هایی در مورد رفتار پیروان است. این‌ها اشاراتی ضمنی و طرح‌هایی از تفسیر سیستم اعتقادی بر مبنای ساختاری هستند. برای مثال در سنت مارکسیسم مانیفست کمونیست این نقش را دارد.

تکنولوژی ایدئولوژیک- تکنولوژی یک ایدئولوژی شامل عمل‌گرایی سیاسی و استراتژی سازمانی است. این تکنولوژی ابزارهایی برای نیل به اهداف یک ایدئولوژی یا در مبنای ساختاری و یا در دوره طولانی، ساختار ایده آل مانند اتوپیا فراهم می‌سازد.

سیاست‌ها یا خط‌مشی‌های دولت‌های ایدئولوژیک در این تحقیق همان تکنولوژی ایدئولوژیک می‌باشد که نسکولاردوسلوا بدان اشاره نموده است.

ابعاد ایدئولوژی از دیدگاه توشار

از نظر توشار ابعاد اصلی ایدئولوژی شامل دکترین، عمل و شعارها و برداشت‌های عامیانه می‌باشد. از نظر ریمون آرون نیز ایدئولوژی‌ها که به آن «ایسم‌ها» اطلاق می‌کند دارای سه خصیصه است: خصلت عاطفی آن است که برخلاف اندیشه ناب بیشتر به دنبال متقاعد کردن و تبعیت است. دیگری توجیه علائق و منافع است. سوم ساخت به ظاهر منطقی و عقلی و منسجم آن است (بشلر، ۱۳۸۰: ۸).

متغیرهای یک ایدئولوژی^۱

ایدئولوژی نوعی از واقعیت است اگرچه تمام آن نیست. ایدئولوژی‌ها باید همانند واحدهای انرژی و چیزهایی که متغیر هستند و ویژگی‌های انتزاعی دارند نگریسته شوند و نه به مثابه عناصر طبقات ثابت. نسکولاردوسلوا هفت دسته متغیر برای ایدئولوژی‌ها شناسایی نموده که این هفت دسته به شرح زیر است (Nescolarde-Selva et al., 2017):

۱- درجه یک ایدئولوژی (Did) - به هم وابستگی اعتقادات اساسی یک ایدئولوژی درجه آن را تعیین می‌کند. برخی از ایدئولوژی‌ها سیستم اعتقادی بسیار سخت‌تر و به هم وابسته‌ای دارند تا بقیه.

۲- ربط تجربی (ER) - درجه‌ای است که با آن اعتقاد اساسی یک فرد ایدئولوگ با جهان تجربی مواجه می‌شود. بین صفر و یک متغیر است. زمانی که اعتقادات فاقد ربط تجربی در پاسخ به فشار در ساختارهای سیاسی به وجود می‌آید فعالیت جمعی برای حل مسائل سیاسی یا تجربی غیرمحتمل می‌گردد.

۳- کارکرد ایدئولوژیک - مطلوبیت واقعی یک ایدئولوژی برای گروهی از معتقدانش است. کارکرد ایدئولوژی دوام یا زمانی را تعیین می‌کند که این ایدئولوژی مفید است و بر ساختار اجتماعی اثرگذار است.

۴- درجه انعطاف ایدئولوژی (WD) - درجه‌ای است که با آن یک ایدئولوژی نوآوری‌ها را رد می‌کند یا می‌پذیرد و بین ۰ و ۱ متغیر است.

۵- درجه تاب‌آوری یک ایدئولوژی (TD) - درجه‌ای است که با آن یک ایدئولوژی،

1 Variables of an ideology

ایدئولوژی‌های رقیب یا سیستم‌های اعتقادی رقیب را می‌پذیرد یا رد می‌کند. برخی از ایدئولوژی‌ها تمام ایدئولوژی‌های دیگر را به‌صورت ارزش برابر می‌پذیرند و توضیحات متفاوت از واقعیت قلمداد می‌کنند $TD=1$. بقیه، تمام ایدئولوژی‌های دیگر را به‌مثابه دشمن رد می‌کنند $TD=0$. درجه تاب‌آوری با درجه انعطاف پایین و با ربط تجربی بالا به‌صورت زیر مرتبط است:

$$Td=f(1/WD, ER)$$

۶- درجه تعهد مورد انتظار یک ایدئولوژی (DCD) - شدت تعهدی است که از معتقدان از طرف ایدئولوژی مطالبه می‌شود یا نوعی از ابزار اجتماعی که به‌وسیله آن حمل می‌شود و بین ۰ و ۱ متغیر است. تعهد نقطه ثقل ایدئولوژی‌هاست. این متغیر پیامدهایی برای بقای ایدئولوژی دارد. اگر $DCD=1$ یک ایدئولوژی برابر یک باشد ولی نمی‌تواند معتقدان خودش را متعهد سازد احتمالاً برای مدت طولانی باقی نمی‌ماند. ایدئولوژی‌های انقلابی و بنیادگرا نوعاً $DCD=1$ را از معتقدانشان می‌خواهند.

۷- کیفیت بیرونی (EQ) - ویژگی است که به‌وسیله آن ایدئولوژی‌ها برای معتقدان برای فراتر رفتن از گروه‌های اجتماعی که آن‌ها را حمل می‌کنند ظاهر می‌شود و یک وجود مستقل برای خودشان دارد.

تعریف زیر بر اساس متغیرهای فوق از ایدئولوژی می‌تواند مفید باشد:

$$Id=f(Did,ER,WD,TD,DCD)=f(Did,ER,WD,f(1/WD,ER),DCD)$$

ارزش‌ها و ایدئولوژی

در مطالعه ایدئولوژی توجه به نقش ارزش‌ها و تفاوت آن‌ها با ایدئولوژی‌ها مهم است. در هسته ایدئولوژی‌ها همواره ارزش‌ها حضور دارند که طرفداران آن ایدئولوژی بدان‌ها استناد می‌کنند. لیکن تفاوت ارزش‌ها با ایدئولوژی‌ها در ترکیب و برداشت خاصی است که از هر ارزش در کنار گزاره‌های تجویزی یا منعی جهت تسلط بر جامعه یا فرایندهای سیاست‌گذاری توسط گروهی از افراد صورت می‌گیرد. مفهوم ارزش‌ها در حوزه‌های گوناگون با معانی متفاوت از قبیل هنجارها، ایده‌های فرهنگی، علایق، اهداف، ترجیحات، اعتقادات، ایدئولوژی و نظایر این‌ها بکار رفته است. ارزش‌ها نیرومندترین عنصر تعیین‌کننده

در نظام اجتماعی و فرهنگی جوامع بشمار می‌روند که خط سیر کنش و اعمال افراد را در جامعه نمایندگی، هدایت و نظارت می‌کنند و نیز به مثابه الگوهای رفتاری نسبتاً پایدار هستند که پیوسته از سوی افراد جامعه بازبینی و نظارت می‌شوند و پی بردن به نظام ارزش جامعه ما را به عناصر فرهنگی آن جامعه سوق می‌دهد (علمی، ۱۳۸۸). روح مدیریت دولتی را نیز ارزش‌ها تشکیل می‌دهند و به قول فردریکسون^۱ کسی که اداره را مطالعه می‌کند ارزش‌ها را مطالعه می‌کند و کسی که به عمل اداره اقدام می‌کند به تخصیص ارزش‌ها اقدام نموده است (Schreurs, 2005). به اعتقاد روکیچ ارزش نوعی اعتقاد پایدار است که باعث می‌شود فرد شیوه خاصی از رفتارها و کنش‌ها را چه به صورت فردی و چه به صورت اجتماعی نسبت به رفتارها و کنش‌های دیگر بیشتر ترجیح دهد و بدین ترتیب نظام ارزشی دلالت بر این دارد که بعضی از ارزش‌های فرد نسبت به بعضی از ارزش‌های وی مهم‌ترند (رهبرقاضی و دیگران، ۱۳۹۵). ارزش‌ها و نظام‌های ارزشی در سطح فردی تعیین‌کننده‌های قدرتمندی برای سبک رفتاری بوده لیکن زمانی که در خصوص ارزش‌ها در ایدئولوژی‌ها اندیشیده می‌شود برداشتی از ارزش‌های گروهی از افراد جهت سلطه بر جامعه بکار گرفته می‌شود درحالی که وجوه یا برداشت‌های دیگر از آن ارزش غیرمجاز قلمداد می‌گردد.

ایدئولوژی‌های سیاسی

ایدئولوژی‌ها اغلب در لوای مذاهب سیاسی به دنبال برخی از وجوه کمال انسانی، حذف تمام تضادهای اجتماعی و ادعای ابزار نیل انحصاری به حقیقت را دارند. به نظر می‌رسد این شکل سیاست ایدئولوژیک، محصول طبیعی بسیج میلیون‌ها رأی‌دهنده در یک دموکراسی انبوه است (Harrison & Boyod, 2003). توجه به این نکته مهم است که تصمیمات سیاسی ممکن نیست پاسخ افراد به اطلاعات خنثای سیاسی باشد. در سیاست، ایدئولوژی سیاسی بر اینکه چگونه افراد مسائل را اولویت‌بندی می‌کنند، محدوده مسئله را می‌سازند و راه‌حل‌ها را سازمان می‌دهند اثرگذار است به دلیل اینکه ایدئولوژی‌ها کمک می‌کنند تا «خود» در راه‌حلی که توسط ایدئولوژی اشاره شده تعریف شود در برابر اطلاعات بسیار مقاوم خواهند بود (Piters & Pierr, 2006:70). ایده‌ها و ایدئولوژی‌ها بر زندگی سیاسی

1 Frederickson

به روش‌های مختلفی اثرگذارند از جمله (Heywood, 2017: 2):

- شناخت سیاسی را شکل می‌دهند و لذا هدف‌گذاری می‌کنند و الهام‌بخش عمل‌اند.
- ماهیت سیستم‌های سیاسی را شکل می‌دهند.
- به مثابه شکلی از چسب اجتماعی عمل می‌کنند.

کار مهم ایدئولوژی در حوزه سیاست توجیه نظم و سلطه سیاسی موجود از طریق القای ارزش‌ها و عقاید حکومتگران به حکومت شوندگان است. سهم ایدئولوژی در سیاست عملی چنان پررنگ است که می‌توان گفت هر سیاستی را به گونه‌ای منحصر به فرد درمی‌آورد؛ زیرا سیاست تابع همان مکتبی است که از آن پیروی می‌کند. حتی دولت‌هایی مانند دولت ساسانیان در ایران که خود را نیازمند یک قدرت فراگیر می‌دیده‌اند از دین به عنوان ایدئولوژی حکومتی بهره گرفته‌اند و آن را به گونه‌ای بازسازی کرده‌اند که برآورنده مقصود آن‌ها باشد (نقیب‌زاده، ۱۳۹۳: ۱۴۶-۱۴۸).

جمع‌بندی تعاریف و ارائه چارچوب

در مجموع نکات قابل تأمل در تعاریف ارائه شده از واژه ایدئولوژی و پرداختن به این مفهوم به صورت ذیل است:

- ایدئولوژی یک معنای منفی دارد و یک معنای خنثی و علمی. به قول مانهایم^۱ دو نوع رویکرد به پژوهش ایدئولوژی وجود دارد. رویکردی که صفت مشخصه‌اش همانا آزاد بودن از بند قضاوت‌های ارزشی است؛ و رویکرد ارزشی اپیستمولوژیک که گرایش به متافیزیک دارد (مانهایم، ۱۳۹۶: ۱۲۸). برای مثال تعریف ایدئولوژی به صورت مجموعه‌ای از اندیشه‌های مختص گروه یا طبقه تعریفی خنثی است. مهم است که در هر مطالعه کدام معنا مستفاد گردیده است و الا دچار خطا و سردرگمی خواهیم شد.
- در جامعه مدرن دموکراتیک، احزاب و ایدئولوژی‌های مختلف وجود دارند و مجموعه‌ای از ایدئولوژی‌های آزاد و سازمان‌یافته به رقابت با یکدیگر می‌پردازند.
- این صورت‌بندی‌ها از ایدئولوژی اغلب با یکدیگر سازگار نیستند.
- برخی از این تعاریف مستلزم مسائل معرفت‌شناختی هستند. مسائلی که با شناخت ما از

1 Mannheim

جهان پیوند دارند. حال آنکه برخی از آن‌ها در این زمینه خاموش‌اند.

■ برخی متضمن مفهومی از خوب ندیدن واقعیت‌اند و برخی مانند مجموعه‌ای از باورهای عمل‌گرا این موضوع را باز گذاشته‌اند. همین نکته دو سنت مسلط درباره ایدئولوژی ثبت کرده است. از هگل و مارکس تا لوکاچ که سخت دل‌مشغول اندیشه‌هایی در باب شناخت راستین و دروغین یا به عبارتی ایدئولوژی همچون توهم و تحریف و راز آمیزی بوده‌اند. در مقابل سنت فکری بدیل دیگری نیز وجود داشته که کمتر معرفت‌شناختی و بیشتر با کارکرد اندیشه‌ها در زندگی اجتماعی سروکار دارد تا با واقعیت یا ناواقعیت. هر دوی این سنت‌ها سخنان قابل توجهی در زمینه ایدئولوژی دارند.

درنهایت برداشت‌های گوناگون از ایدئولوژی به صورت زیر خلاصه می‌گردد:

۱- ایدئولوژی نوعی اندیشه انحرافی کاذب و غیرواقعی است. در این زمینه می‌توان به «آگاهی» انسان‌ها در جامعه سرمایه‌داری اشاره کرد که سوژه شمرده می‌شود. این تعبیر که از نظر شناخت‌شناسی منفی است، مشخصاً از سوی مارکس و انگلس عنوان شده است (پولادی، ۱۳۹۶: ۸). به بیان دیگر، بنا به این تعبیر، ایدئولوژی نوعی آگاهی کاذب و غیرواقعی است که انسان‌ها بر اساس آن عمل می‌کنند و خود نمی‌دانند که این آگاهی دروغین است.

۲. ایدئولوژی به مثابه مجموعه‌ای از ایده‌ها، نظرات، اعتقادات و نگرشها: مانند جهان‌بینی یک طبقه یا گروه اجتماعی. این تعبیر از نظر اجتماعی نسبی است. این دیدگاه بیشتر در نظریه‌های پسامارکسی نظیر مارکسیسم هگلی گئورگ لوکاچ و نقد کارل مانهایم بر پیش‌داوری‌های ماتریالیسم تاریخی دیده می‌شود.

۳. ایدئولوژی به مثابه یک نظام فکری کم‌وبیش آگاهانه. این تعبیری محدود از ایدئولوژی بوده و دو مورد اول را زیر پوشش می‌گیرد. این تعبیر تا دهه ۱۹۶۰ میلادی برداشت غالب از مقوله ایدئولوژی در بحث‌های فلسفی و سیاسی بوده است. در این تعریف، ایدئولوژی نظامی است از باورها که قسمتی از آن به صورت آگاهانه توسط فرد انتخاب می‌شود و قسمتی از آن به صورت ناخودآگاه در اجتماع توسط فرد کسب می‌شود.

۴. ایدئولوژی نقش اصلی در برداشت ساختارگرایانه از صورت‌بندی‌های اقتصادی و

اجتماعی دارد. به نظر آلتوسر مهم‌ترین پایه قدرت طبقه حاکم نه دستگاه قهر و اجبار بلکه دستگاه ایدئولوژیک است (ملپس و ویک، ۱۳۹۴: ۲۶۵). هر صورت‌بندی اقتصادی-اجتماعی شرایط زایش (بقا) خود را به لحاظ ایدئولوژیک بازتولید می‌کند. به‌زعم آلتوسر ایدئولوژی ما را فرامی‌خواند^۱ تا نظام فرهنگی و سیاسی‌ای را بپذیریم که به‌منزله نظامی طبیعی و نامتغیر و به «گواهی شعور عام» بهتر از بقیه نظام‌ها در آن زندگی می‌کنیم. به عقیده وی ایدئولوژی طی فرایند فراخوانش با فراخواندن، اغوا کردن و تملق‌گویی پیوسته ما را وادار می‌کند تا ارزش‌های آن را بدیهی و صحیح بدانیم (ملپس و ویک، ۱۳۹۴: ۲۴۴). این تعریف ادامه تعریف مارکسیستی از ایدئولوژی است با این تفاوت که ایدئولوژی را آگاهی کاملاً کاذب نمی‌داند بلکه قسمتی از آن را که ناآگاهانه است مسئول قسمتی از عملکرد انسان‌ها در جامعه می‌داند.

هر تعریف یا برداشتی از ایدئولوژی در هر پژوهشی در این زمینه مستلزم توجه حداقل به نکات فوق است و محقق بایستی جایگاه خود را نسبت به این مفهوم در گام نخست روشن سازد در غیر این صورت دچار سردرگمی یا خطای تحلیلی خواهد شد. برای این منظور چارچوب یا کاربرگ ذیل با استفاده از نتایج فوق طراحی می‌گردد. چنانچه نگاهی به تحلیل‌های ارائه‌شده به ایدئولوژی داشته باشیم کسانی که از ایدئولوژی به معنای اعم کلمه مکتب و جهان‌بینی دفاع می‌نمایند و یا کسانی که ایدئولوژی را معادل ارزش‌ها قلمداد می‌نمایند معنای مثبت از آن برداشت و نگاهی ارزشی به این مفهوم دارند که کارکرد عینی و جامعه‌شناختی آن را در جامعه خواستارند؛ و در سر دیگر طیف کسانی که ایدئولوژی را آگاهی کاذب می‌دانند به کارکرد معرفت‌شناختی این مفهوم پرداخته و آن را ویژگی ذهنی می‌دانند که در صورت تسلط آن به‌جای اشکال دیگر آگاهی، پیامد عینی و منفی در جامعه دارد. لذا در گام نخست هر محقق که به نقش ایدئولوژی در نظام خط‌مشی‌گذاری می‌پردازد ضمن تکمیل چارچوب ذیل جایگاه نظری موضوع خود را تدقیق می‌نماید.

1 Interpellate

جدول ۱. کاربرد شماره یک پژوهش در زمینه ایدئولوژی در یک خط‌مشی

تحلیل اولیه موضوع تحقیق			
شماره	سؤالات	پاسخ محقق	برخی از منابع استخراجی سؤالات
۱	معرفت‌شناختی - آیا تحقیق به انواع آگاهی کاذب / صادق می‌پردازد؟		۱. مانهایم ۱۳۹۶: ۱۱۱-۱۴۴ ۲. پولادی، ۱۳۹۶: ۸
۲	کارکرد سیاسی - آیا موضوع تحقیق بر کارکرد سیاسی ایدئولوژی نظیر انتخابات، احزاب و جناح‌ها متمرکز است؟		1.Faustino et al., 2019 2.Bailey, 2007
۳	کارکرد سیاست‌گذارانه - آیا موضوع تحقیق بر کارکرد یا اثرات سیاست‌گذارانه ایدئولوژی متمرکز است؟		1.Haglin & Vedlitz, 2023 2- Roumeliotis, 2014 3.Menachem, 2015
۴	استلزامات ایدئولوژی - کدام وجه ایدئولوژی شامل ترکیب تفکر و عمل، یا ترکیب فهم و تعهد یا واقعیت و ارزش در موضوع مورد تحقیق مستتر است؟		Heywood, 2017
۵	عناصر ایدئولوژی - طبق عناصر تعریف‌شده (ارزش‌ها، اعتقادات، رفتار، زبان، دیدگاه، تکنولوژی) کدام عنصر از ایدئولوژی موضوع تحقیق است؟		Nescolarde-Selva et al., 2017
۶	ابعاد ایدئولوژی تحقیق بر کدام بعد از ایدئولوژی (انتقاد از وضع موجود، طراحی وضع مطلوب، تغییر) متمرکز است؟		Heywood, 2017
۷	تحقیق بر کدام ویژگی ذهنی/روان‌شناختی/عینی/جامعه‌شناختی اثرات ایدئولوژی متمرکز است؟		1.Steizinger, 2018 2. Machin & Leeuwe, 2016 3. Jost et al., 2009

۲. خط‌مشی‌گذاری

کل فرایند خط‌مشی‌گذاری تعامل افراد، ایده‌ها، نهادها و منافع می‌باشد که با دو جهت‌گیری اثبات‌گرایی و فرااثبات‌گرایی رشد کرده است (هاولت و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۷). از میان ایده‌های گوناگون، به‌زعم گلدشتاین و کهن^۱ حداقل سه دسته از ایده‌ها با خط‌مشی‌گذاری

1 Goldestein & Keohane

مرتبط هستند: جهان‌بینی یا ایدئولوژی‌ها، اعتقادات اصلی و ایده‌های علی. این ایده‌ها می‌توانند بر خط‌مشی‌گذاری به منزله «نقشه راه» برای اتخاذ عمل، تعریف مسئله، اثرگذاری بر تعاملات راهبردی میان بازیگران خط‌مشی و محدود کردن گزینه‌های پیشنهادی خط‌مشی خدمت کنند (Howlett et al., 2009:97). در همان مراحل نخست خط‌مشی‌گذاری، شناسایی و تعریف یک مسئله می‌تواند دچار خطایی موسوم به خطای نوع سوم باشد که از علل اولیه آن، جهان‌بینی و ایدئولوژی یا افسانه‌ای غلط برای مفهوم‌سازی موقعیت یک مسئله می‌باشد (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۴۰۱).

گفته می‌شود که تأسیس رشته علمی خط‌مشی‌گذاری نقطه عطفی در پیشرفت مدرنیسم در غرب بوده است. خود لاسول پیش از همه تحت تأثیر فروید و مارکس به محدودیت‌های آسیب‌شناسی روانی و ایدئولوژیکی جهان مدرن پرداخته و متوجه شد که مدرنیته پروژه‌ای ناکامل است و هیچ تضمینی ندارد که پایان خوشی داشته باشد. به اعتقاد وی مسئله اصلی، امور روزمره ماشینی است و قهرمان داستان، متخصصان خط‌مشی‌گذاری هستند (Fischer et al., 2007). به عبارتی به زعم لاسول رشته خط‌مشی‌گذاری در پاسخ به پیامدهای ناخواسته ایدئولوژی مدرنیسم تأسیس شده است درحالی که خود این فرایند بسیار مستعد استفاده ایدئولوژیک بود. در ادامه به برخی از مطالعات صورت گرفته درباره نقش ایدئولوژی در فرایند خط‌مشی‌گذاری در رشته‌های گوناگون دانشگاهی پرداخته می‌شود. آقاجانی و حسین نژاد در خصوص سیاست‌های فرهنگی، ایدئولوژی را روح سیاست فرهنگی در کشورهای جهان دانسته و به سه نوع ایدئولوژی لیبرالیسم، سوسیالیسم و نئولیبرالیسم به مثابه مبنای نظریه‌های فرهنگی این کشورها اشاره می‌کنند (آقاجانی و حسین نژاد، ۱۳۹۸). مطالعات دیگری نیز در حوزه نقش ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌ها در سیاست‌گذاری فرهنگی و نظام آموزش و پرورش پرداخته‌اند.^۱

۱ برای نمونه مراجعه کنید به آثار ذیل: بازنمایی گفتمان-ایدئولوژی دولت اعتدال در نظام آموزش و پرورش (موسوی بهیید و همکاران، ۱۴۰۰)

فرهنگ، قدرت و معنا در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران (اشرف نظری و حسن پور، ۱۳۹۱)

در داخل ایران مطالعات بسیاری در حوزه نقش ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌ها در سیاست‌گذاری فرهنگی و نظام آموزش و پرورش پرداخته‌اند. در کنار آن در حوزه آموزش عالی، پژوهش‌های بسیاری به بررسی برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه‌ها پرداخته‌اند. هاشم‌زهی و خلجی ایده این برنامه‌ها را جدید ندانسته و ذیل مهندسی اجتماعی و موازی اسلامی سازی جامعه می‌دانند که با چالشی اساسی مواجه است (هاشم‌زهی و خلجی، ۱۳۸۸). علاوه بر آن، در مطالعه دیگری، ارزشیابی کنشگران دانشگاهی از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه‌ها چندان مناسب نبوده و در حد متوسط یا کمتر از آن قلمداد گردیده است (هاشم‌زهی و میرزا، ۱۳۹۲). نیک‌نشان و همکارانش در پژوهشی به بررسی نقش مبنایی ایدئولوژی بر عملکرد آموزش و پرورش در کشورهای غربی پرداخته و اثرات ایدئولوژی لیبرالیسم را مثبت لیکن اثرات نحله‌های جدید آن تحت عنوان نئولیبرالیسم را به دلیل به رسمیت شناختن فاصله طبقاتی، منفی ارزیابی نموده‌اند (نیک‌نشان و همکاران، ۱۳۹۱).

در سال‌های اخیر در شرایط مقابله با همه‌گیری ویروس کووید-۱۹، بررسی نقش ایدئولوژی‌های سیاسی در دولت‌هایی با حاکمیت ایدئولوژی‌های سیاسی متفاوت در خط-مشی‌های مقابله و کاهش همه‌گیری جالب توجه بوده است. مطالعات نشان می‌دهد در شرایط اطلاعات ناکامل، نقش گرایش‌های ایدئولوژیک و سیاسی در زمینه اجرایی مقابله با کووید-۱۹ و خط‌مشی ترجیحی دولت‌ها بسیار اثرگذار بوده است و زمانی که اطلاعات کامل بود گرایش‌های ایدئولوژیک و سیاسی به هیچ‌عنوان بر خط‌مشی ترجیحی اثرگذار نبوده است (Gasulla et al., 2023).

مقالات موردبررسی در حوزه تعامل ایدئولوژی و سیاست‌گذاری به‌وضوح نشان می‌دهد که مهم‌ترین تأثیرات تحقیقاتی از این تعامل در رشته‌های علوم سیاسی، خط‌مشی‌گذاری اجتماعی و اقتصاد بوده است. علاوه بر این‌ها تحقیقات در رشته‌های روانشناسی و ایدئولوژی فردی، مدیریت و ایدئولوژی سازمانی، مدیریت آموزشی و ایدئولوژی آموزشی نیز از حوزه‌های فرعی هستند. در هر حال در این مجال به برخی از ابعاد تحلیلی این موضوع در حوزه مدیریت دولتی و ایدئولوژی نگاهی می‌اندازیم.

بخشی از نگرانی در مدیریت دولتی از دخالت ایدئولوژی در اداره ذیل مداخله سیاست در اداره یا همان بحث معروف دوگانگی سیاست و اداره^۱ ذیل مفهوم یا دنیای سیاست همواره وجود داشته است. میزانی که سیاست در اداره طرح‌های دولتی نفوذ می‌کند همواره نگرانی اساسی در موقعیت‌های گوناگون دولتی بوده است. یک دلیل برای چنین نگرانی این است که سیاست ممکن است شایستگی بی‌طرفی را جابجا کند- به عبارتی مداخله صاحب‌منصبان سیاسی در موضوعات اداری ممکن است اثربخشی طرح‌های عمومی را تضعیف کند.

در پس هر قانون ساخت بشری منافع، تمایلات و ایدئولوژی‌هایی نهفته است. به قول مانهایم کارمند اداری در نتیجه افق دید اجتماعی محدودی که دارد ناتوان از دریافتن این نکته است که در پس هر قانونی، تمایلات و جهان‌بینی‌های گروه‌های اجتماعی خاصی به رنگ و اسلوب اجتماعی نهفته است (مانهایم، ۱۳۹۶: ۱۷۲).

از سوی دیگر برخی متوجه شدند که مدیران دولتی بی‌طرف نیستند و ترس از این دارند که طرفداری‌های سیاسی آن‌ها ممکن است اهداف صاحب‌منصبان سیاسی را تضعیف سازد. به عبارتی از میان مراحل خط‌مشی‌گذاری، محققان مدیریت دولتی با عنایت به ماهیت این رشته، بیشتر دغدغه‌مند مرحله اجرای خط‌مشی بوده‌اند تا تدوین آن. چنین دغدغه‌هایی زمانی که شکاف‌های ایدئولوژیکی میان صاحب‌منصبان سیاسی و واحدهای اداری ظاهر می‌شود مشهود است و چنین سیاستی ممکن است با حکمرانی کارآمد متداخل باشد.

در هنگام کنترل و نظارت بر اجرای طرح‌ها نیز به عقیده لاورتو و همکارانش بررسی هر طرح دولتی تحت هر فرایندی که باشد اساساً سیاسی است و حتی یک ابزار عینی در اجرا یا ارزیابی یک طرح می‌تواند در خدمت اهداف ایدئولوژیک باشد (Lavertu et al., 2013). آن‌ها در بررسی اجرای طرح PART در آمریکا متوجه شدند چنین پویایی‌های سیاسی ممکن است زمانی که صاحب‌منصبان سیاسی حامی طرح، در پی اصلاحات اداری در سطح دولت باشند نقش‌آفرینی کند. مشاهده‌کنندگان در یک طیف وسیعی از موقعیت‌ها نشان می‌دهند که صاحب‌منصبان سیاسی اغلب مشکوک‌اند که بوروکرات‌ها اعتقادات خود را وارد نکنند و در نتیجه به دنبال کنترل رفتار چنین بوروکرات‌هایی هستند. استفاده دونالد

1 Politics-administration dichotomy

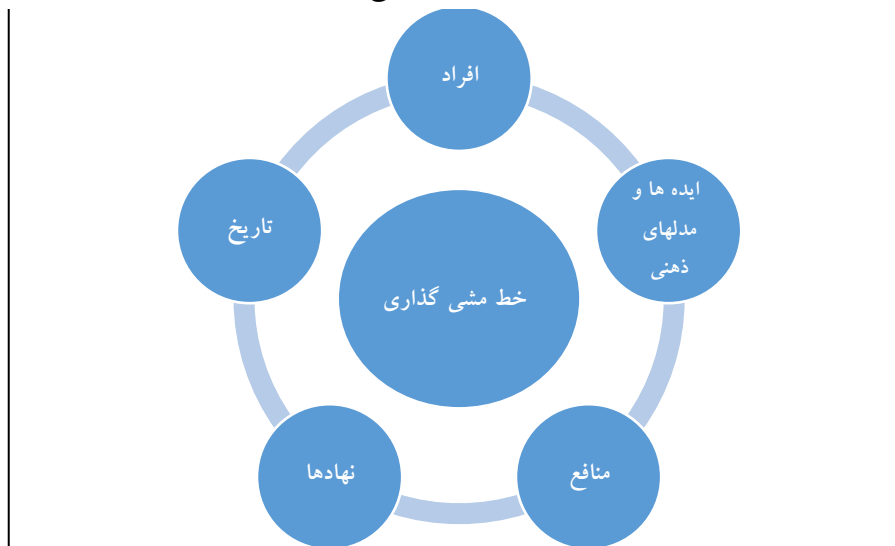
ریگان از چنین استراتژی‌هایی برای کنترل بوروکراسی فدرال برای مثال به‌طور ویژه بسیار وسیع گزارش شده است^۱ (Lavertu et al., 2013). در کشورهای دیگر بخشی از مطالعات رشته مدیریت به انحاء گوناگون رابطه ایدئولوژی سیاسی افراد و رفتارهای گوناگون روزمره پرداخته‌اند؛ برای مثال مطالعه ارتباط رفتار مصرف‌کنندگان و هدف حفظ یا ارتقاء جایگاه^۲ با تمایل آن‌ها به کالاهای لوکس. کیم و همکارانش فرض می‌نمایند که ایدئولوژی سیاسی محافظه‌کار به دلیل ترجیح حفظ وضع موجود (در برابر لیبرال‌ها) تمایل بیشتری به کالاهای لوکس در زمانی که هدف حفظ جایگاه باشد دارند (Kim et al., 2018). یافته‌های این دسته از مطالعات، حوزه بالقوه‌ای برای محققان مدیریت و بازرگانی در پرداختن به مصارف طبقه جدید مرفه در ایران، گونه‌شناسی این طبقه که شامل فرزندان و خانواده‌های سیاستمداران، تجار و دلالان، پیمانکاران و پزشکان و سایر گروه‌ها می‌گردد، اقبال آن‌ها به کالاهای لوکس و نیز ارتباط آن با ایدئولوژی سیاسی خانواده‌های آن‌ها (چپ، راست یا نظایر آن‌ها) می‌باشد.

علاوه بر تأثیر سیاست بر اداره در ذیل این مطالعات، رابطه‌ای دوسویه میان دین و مدیریت دولتی چه در کشورهای دینی نظیر ایران و ترکیه و چه کشورهایی که تأثیر دین بر حوزه عمومی آن‌ها خنثی است نیز برقرار است. ویلسون خود در مقاله مطالعه اداره اشاره به وجوه فرهنگی، اجتماعی، حقوقی، سیاسی و مدیریتی نهادهای دولتی نموده بود. در چارچوب جریان‌های چندگانه کینگدان؛ جریان‌های سیاست، خط‌مشی و مسائل بر خروجی‌های خط‌مشی‌گذاری اثرگذارند (Shafeitz et al., 2005:148). مطالعات نشان می‌دهد که تأثیر جریان سیاست بر خط‌مشی‌گذاری و اجرا به‌مثابه عناصر زمینه‌ای مسائل و خط‌مشی‌های موجود است (Fowler, 2020). افراد و گروه‌ها برای تحقق هرچه بیشتر منافع خود در نهادهای گوناگون سیاست‌گذاری و در بستری تاریخی با ویژگی چسبندگی مسیر با ایده‌ها و مدل‌های ذهنی خویش وارد چرخه خط‌مشی‌گذاری می‌گردند.

۱ در ایران نیز جابجایی مدیران در طول دوره‌های ریاست جمهوری حتی در سطوح میانی و عملیاتی در سال‌های اخیر بسیار مشاهده می‌گردد که صرفاً به دلیل خارج بودن از هم‌پیمانان جناح‌های حاکم صورت گرفته است که کاملاً مغایر با نظریه‌های مدیریت دولتی مبنی بر ثابت بودن بوروکراسی بی‌طرف در تغییرات دوره‌های ریاست جمهوری و سیاست‌های قانونی نظیر قانون مدیریت خدمات کشوری در تعریف پست‌های سیاسی است.

2 Status-maintenance vs status advancement

شکل ۳. تعامل ایده‌ها، بازیگران، نهادها و منافع در فرایند خط‌مشی‌گذاری

مقالات استخراجی در حوزه خط‌مشی‌گذاری بیشترین مداخله ایدئولوژی در فرایند تعریف مسائل و نیز ارائه راه‌حل‌ها یا گزینه‌ها را نشان می‌دهد. به عقیده ریتر تصمیمات خط‌مشی توسط یکسری از عوامل اطلاعاتی نظیر: سیاست، ایدئولوژی‌ها و ارزش‌ها، افکار عمومی ادراک‌شده و محدودیت‌های عملی مانند سرمایه تغذیه می‌شود. شواهد تجربی نیز در این فرایند استفاده می‌گردد لیکن باید با بقیه منابع رقابت کند (Ritter, 2009). نمونه‌های بسیاری از این دسته مداخلات در فرایند اجرا و ارزیابی نیز در این مقالات مشاهده و گزارش شده است. به هر حال، به دلیل تعیین‌کنندگی مراحل نخست بر کل فرایند، در یک نظام سیاست‌گذاری غیرانحصاری گروه‌ها تمام تلاش خود را برای پیروزی در مراحل نخست می‌کنند تا بتوانند از موفقیت در کل فرایند خط‌مشی‌گذاری اطمینان حاصل کنند. ارزشیابی این راه‌حل‌ها بسته به خود مسئله و ساختار اجتماعی سیاسی جوامع صورت می‌گیرد و ممکن است درجاتی از واقع‌بینی را از کم تا زیاد داشته و لذا امکان حل بخشی از مسئله را داشته باشد.

همچنان که گذشت به ایدئولوژی ذیل نقش ایده‌ها در مطالعات خط‌مشی‌گذاری نیز پرداخته شده است. مقالات استخراجی سه رویکرد مفهومی که محققان در کار با ایده‌ها بکار می‌گیرند را نشان می‌دهند (Swinkels, 2020):

- ایده به منزله روش اکتشافی معنا بخشی یا اعتقادات ذهنی که اعمال افراد را راهنمایی می کند. روش اکتشافی میانبرهای^۱ شناختی هستند که به افراد کمک می کنند تا جهان پیچیده پیرامونی شان را معنا دهند یا بفهمند.
 - ایده به منزله ابزارهای استراتژیک که بازیگران برای بافت گفتمان سیاسی بکار می برند.
 - ایده ها به منزله چارچوب های نهادی که تأثیر فوق العاده ای دارند و نظامی را بر تمام اعمال افراد، گروه ها و جامعه برقرار می کنند.
 - ایده ها در قلوب و اذهان افراد درونی می شوند. افراد وابسته چنین ایده های از پیش موجود هستند تا موقعیت هایی که در آن قرار می گیرند را بفهمند.
- درمجموع چنانچه بخواهیم تأثیر ایدئولوژی را در مراحل دستورکارگذاری، تصمیم گیری و اجرا ره گیری کنیم به نظر می رسد با عنایت به ورود اندیشه ها و ایده ها در مرحله دستورکارگذاری و نیز نوع خرده سیستم های دستورکارگذاری از انحصاری یا رقابتی بودن، انواع پیامدها مطابق جدول شماره ۲ قابل شناسایی هستند.

جدول ۲. تعامل ایده ها و خرده سیستم های تصمیم گیری

نوع خرده سیستم دستورکارگذاری			
رقابتی	انحصاری ^۲	قدیمی	ایده‌ها
جدلی	جهت‌گیری حفظ وضع موجود ^۳		
ویژگی: تنوع رقابتی در وضع موجود	ویژگی: ایستا/ سلطه‌طلب (انکار دستورکار جدید)		
نوآورانه	بازتعریف دستورکار	جدید	
ویژگی: غیرقابل پیش‌بینی /آشوبی	ویژگی: چارچوب دهی مجدد استدلالی داخلی		

(Howlett et al.,2009: 107)

به عبارتی در یک نظام سیاسی که خرده سیستم دستورکارگذاری آن انحصاری است انتظار می رود ایده های جدید فقط در یک چارچوب جدید استدلالی قرار گیرند و

1 Shortcut

2 Monopolistic

3 Status Quo

دستور کار قبلی بازتعریف و وضعیت موجود حفظ شود به جای اینکه تغییرات اساسی در دستور کار قرار گیرد. بالطبع چنانچه خرده سیستم دستور کار گذاری رقابتی بوده و بازیگران مختلف امکان تعریف مسائل و ورود به این خرده سیستم را داشته باشند انتظار می‌رود طیفی از ایده‌های قدیمی در وضعیتی جدالی قرار گیرند و خروجی این خرده سیستم مسئله‌ای باشد که در جدل پیروز گردد. همچنین ایده‌های جدید نیز در خرده سیستم رقابتی نوآورانه و نتیجه نهایی خروجی خرده سیستم دستور کار گذاری غیرقابل پیش‌بینی و حاصل رقابت گروه‌های مختلف می‌گردد.

پیامدهای تفکر ایدئولوژیک در فرایند خط‌مشی‌گذاری

گذشته از ظرفیت‌ها و جذابیت‌های بالقوه تفکر ایدئولوژیک و نیز ایدئولوژی‌های گوناگون برای قائلان به آن‌ها بخشی از مطالعات به پیامدهای تفکر ایدئولوژیک پرداخته‌اند. با پیروی از نظریه لکان و فوکو انتخاب‌های انسان به وسیله تحریفات ناشی از ایدئولوژی‌ها در آینه زبان ساخته می‌شوند (ملپس و ویک، ۱۳۹۵: ۲۰۴). برای مثال، پوپولیسم ممکن است راه-حل‌های سریع ارائه دهد که سیستم را در بلندمدت منقطع سازد درحالی که رویکردهای سنتی، مسائلی که پوپولیست‌ها مهم دریافته‌اند را نادیده گرفته است. مسئله تورم در ایران می‌تواند مسئله‌ای باشد که سیاست‌گذار با دیدگاه پوپولیستی، پاسخ افزایش حقوق گروه‌های گوناگون حقوق‌بگیر را در برابر آن اتخاذ کند درحالی که این پاسخ صرفاً برای افزایش رأی و پایان اعتراضات بدون توجه به شروع چرخه افزایش حقوق از یک گروه به گروه‌های دیگر و مسائل تأمین مالی بوده است. پیگیری هر انتخابی پیامدهای مثبت و منفی دارد و ماندن و تمرکز طولانی به همراه یک انحراف ایدئولوژیکی ممکن است منتهی به کوری بر برخی از راه‌حل‌ها شود (Nescolarde-Selva et al., 2017).

علاوه بر واقعیت‌های موجود، مشکلات نظری و عملی و سطح دانش بشر از مسائل همواره دچار تحول می‌شود. به بیان قریشی اقتضای منطقی این تحولات عملی و نظری و یا شناختی آن است که ایدئولوژی مبتنی بر شرایط قبلی نیز تحول یافته و خود را با تحولات جدید منطبق سازد. به عبارتی حاملان این ایدئولوژی با عنایت به تحولات جدید باید الگوی فهم و عمل خویش را روزآمد نمایند و درواقع با پذیرش این تحولات اندیشه‌های متناسب با آن‌ها را از وادی اندیشه به عرصه عمل ترجمه کنند. در صورتی که چنین کاری به انجام

رسد ایدئولوژی کارآمدی خود را در رویارویی بهینه با محیط حفظ خواهد کرد و در غیراین صورت جایگاه منطقی خود را ازدست داده و به دگماتیسم تبدیل خواهد شد. درواقع جزم‌اندیشی زمانی رخ می‌نماید که عده‌ای برای مسائل و مشکلات جدید پاسخی ارائه می‌دهند که متعلق به گذشته و مسائل و مشکلات دیگر است و یا به مسائل موجود پاسخی می‌دهند که پاسخ با توجه به تکامل شناخت ما از مشکلات، مناسب‌ترین پاسخ نیست. از همین جا مرز ایدئولوژی و دگماتیسم روشن می‌شود (قریشی، ۱۳۸۸).

بر این اساس خاستگاه ایدئولوژی مشکلات عملی و نظری بشر و سطح شناخت اوست. درحالی که عدم توجه به زمان و خاستگاه تاریخی، باعث بروز دگماتیسم و عدم توجه به فضا و موقعیت اجتماعی منجر به بروز بیگانگی نظری می‌گردد. بیگانگی نظری زمانی رخ می‌دهد که مبانی و زیرساخت‌های انگیزشی و شناختی ایدئولوژی یک گروه اجتماعی تحول می‌پذیرد ولی خود ایدئولوژی به جای تحول متناسب با مبانی انگیزشی و شناختی مزبور به پذیرش تحول منطبق با فضا و موقعیت اجتماعی دیگری کشیده می‌شود. به عبارتی در رویارویی با مسائل جدید اندیشه‌های موجود کارآمدی لازم را ندارند (قریشی، ۱۳۸۸). به عبارتی چنانچه قائلان به «ایدئولوژی اسلام تنها راه حل است» برای حل مسائل موجود جوامع اسلامی به راه حل‌های سده‌های نخستین جوامع اسلامی بسنده کنند دچار دگماتیسم و در عدم توجه به شرایط کنونی در مقایسه با سال ۵۷ در ارائه راه حل‌های منتج از این ایدئولوژی، دچار بیگانگی نظری خواهند شد. ازاین‌رو، توجه به تأثیر پاسخ‌های ایدئولوژیک به مسائل، در گذر زمان همواره به لحاظ زمان و خاستگاه تاریخی و نیز خاستگاه شناختی باید صورت پذیرد.

روش

هدف این پژوهش در گام نخست ضمن شناخت بهتر مفهوم یا رشته مفاهیم ایدئولوژی به عنوان یک محقق رشته مدیریت دولتی، به دست آوردن ابزاری تحلیلی است که بتواند ابعاد مهم کارکرد ایدئولوژی در خط‌مشی‌گذاری را خلاصه و ارائه کند. این ابزار یا چارچوب مفهومی می‌تواند تحلیل سیاست‌ها یا خط‌مشی‌ها را برای محقق این رشته تا حدود زیادی ساده‌تر سازد. به عبارتی محقق رشته مدیریت دولتی که آشنایی چندانی با ادبیات حوزه ایدئولوژی ندارد ابزاری تحلیلی-کاربردی در اختیار خود خواهد داشت که تا حدود

زیادی نیاز به مراجعه به آثار تخصصی، گسترده و متنوع ایدئولوژی را برطرف خواهد کرد. این تحقیق از نوع کاربردی بوده و از روش مرور نظام‌مند استفاده نموده است. به عبارتی در تقسیم‌بندی کلی پژوهش‌ها می‌توان این تحقیق را از نوع دسته دوم قلمداد کرد که به مطالعه خروجی تحقیقات دسته اول می‌پردازد.^۱ از میان انواع مطالعات نظام‌مند نیز (شامل دامنه محور، نظریه محور و روش محور) این تحقیق نظریه محور بوده است. روش‌های گوناگونی برای مرور نظام‌مند وجود دارد که همگی اساساً مشابه‌اند. اوکلی و همکارانش یک فرایند هشت مرحله‌ای را برای انجام مرور نظام‌مند ارائه می‌دهند (شفیعی و همکاران، ۱۳۹۹). این فرایند شامل مراحل ذیل است که در این پژوهش نیز بکار گرفته شده است:

۱- مشخص کردن هدف بررسی ادبیات

۲- تعریف پروتکل مرور نظام‌مند

۳- جستجو در مقالات

۴- نمایش عملی

۵- ارزیابی کیفی

۶- استخراج داده‌ها

۷- سنتز مطالعات (کمی/کیفی/ترکیبی)

۸- نوشتن نظرات و نتایج

یافته‌ها

مراحل فوق در این تحقیق بدین صورت بوده است که در ابتدا ضمن توافق در زمینه تعریف موردنظر از تحلیل ایدئولوژی در فرایند خط‌مشی‌گذاری، نمونه‌گیری از مطالعات و سپس گردآوری داده‌ها صورت گرفته و در نهایت موارد استخراجی تحلیل و جمع‌بندی شده‌اند. منظور از تحلیل ایدئولوژی در فرایند خط‌مشی‌گذاری، گردآوری تعاریف ارائه‌شده از

۱ در یک تقسیم‌بندی کلی پژوهش‌ها را می‌توان به دو نوع دسته اول (مطالعات اولیه) و دسته دوم (پیشینه تحقیق) تقسیم کرد. مطالعات دسته اول از محیط واقعی سازمان و از طریق ابزارهای مرسوم پرسشنامه و مشاهده و مصاحبه استخراج و تحلیل و نتیجه‌گیری می‌شود. داده‌های مطالعات دسته دوم شامل مجموعه مقالات، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌های در یک حوزه پژوهشی است (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۶).

ایدئولوژی، ابعاد و عناصر و مشخصه‌های آن در فرآیند ایدئولوژی و تأثیرات ایدئولوژی در خط‌مشی‌گذاری بوده است. ادبیات موردبررسی مقالات سال‌های اخیر به فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳ در زمینه عوامل ایدئولوژیک و اثرات آن بر خط‌مشی‌های عمومی بوده است. تعداد نتایج در Google برای عناوین خط‌مشی‌گذاری و ایدئولوژی ۸۵.۳۰۰ و با تمرکز بر آموزش بالغ بر ۷۴.۷۰۰ نتیجه می‌رسد! این تعداد برای فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳ به ۵.۱۱۰ و ۷.۳۵۰ نتیجه را نشان می‌دهد. Google scholar نیز نتایج ۳.۷۸۰.۰۰۰ عنوان را برای مقالات تحقیق حوزه ایدئولوژی و خط‌مشی‌گذاری گزارش و با تمرکز بر سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳ تعداد ۴۹.۲۰۰ عنوان را برای این عناوین شناسایی می‌کند که بازهم تعداد بسیار قابل توجهی است.

ازاین‌رو، محققان چاره‌ای جز تمرکز بر پایگاه‌های علمی و نیز استفاده از ابزارهایی نظیر تمرکز بر مقالات با ارجاع بالاتر و یا از طریق Connected paper را برای شناسایی مقالات مرتبط نداشتند و درنهایت با فیلترهای فوق بر ۴۲۰ مقاله تمرکز نمودند که از این میان نیز علاوه بر کتب و آثار کلاسیک در زمینه ایدئولوژی با جستجوی دستی در چکیده مقالات، تعداد ۲۲۷ مقاله برای استخراج ابزارها موردبررسی قرار گرفتند.

در این مطالعه محققان در دو بخش منابع فارسی و انگلیسی از جستجوی پایگاه‌های اینترنتی نظیر Scopus, Jstor, ScinceDirect, Emerald, Google, SID, Googlescholar, B-OKElectronicLibraray, Magiran آغاز و در پوشه‌های ایدئولوژی، ایدئولوژی در جامعه‌شناسی، ایدئولوژی در اقتصاد، ایدئولوژی در سیاست، ایدئولوژی در آموزش، ایدئولوژی در روانشناسی، ایدئولوژی در خط‌مشی‌گذاری، ایدئولوژی در حقوق دسته‌بندی و مورد مقایسه اولیه قرار گرفت. محقق هنگام بررسی ایدئولوژی در فرایند خط‌مشی‌گذاری علاوه بر مفهوم ایدئولوژی و مطالعات در خصوص آن، با گستره مطالعاتی ذیل نیز مواجه است:

- نحوه تبدیل ایده به ایدئولوژی
- ایدئولوژی و گفتمان
- نحوه تبدیل دین به ایدئولوژی

- رابطه ایده با فرایند خط‌مشی‌گذاری^۱
- رابطه ایده، تغییر و یادگیری در فرایند خط‌مشی‌گذاری
- رابطه ایدئولوژی دینی و مدیریت دولتی و خط‌مشی‌گذاری
- رابطه دین، معنویت، ایمان و مدیریت دولتی (PA)^۲ و تفاوت آن با ایدئولوژی دینی در مدیریت دولتی.

شکل ۴. مطالعه ایدئولوژی در فرایند خط‌مشی‌گذاری و حوزه‌های مطالعاتی مرتبط با آن

در مرحله بعد معیارهای ورود و خروج آثار ازجمله جایگاه نویسنده در این حوزه، اعتبار مجله، دامنه مطالعاتی و نیز استفاده از پایگاه Connected Paper میزان ارجاع به آثار مشخص و درنهایت با دادن امتیازات ۱ تا ۴ به اولویت‌بندی منابع پرداخته و سپس تعداد

۱ برای مشاهده نحوه ارتباط ایده و خط‌مشی‌گذاری به مقاله سوینکلز مراجعه فرمایید که به مرورسیستماتیک مفاهیم، سازوکارها و روش‌های مرتبط با ایده‌ها در فرایند خط‌مشی‌گذاری پرداخته است (Swinkels, 2020). علاوه بر سوینکلز، بلند (Beland) نیز محقق پراارجاع این حوزه از تحقیق است.

۲ آنگارو و تانتاردینی در یک مرور نظام‌مند و جامع به بررسی رابطه این سه عنصر و مدیریت دولتی در سه سطح خرد، میانه و کلان پرداخته‌اند (Ongaro & Tantardini, 2023).

مشخصی مقاله و کتاب جهت شناخت مفاهیم مرتبط با موضوع محدود گردید. در گام بعدی با مطالعه مقالات به استخراج ابعاد و ابزارهای کاربردی این مقالات پرداخته شد که نتایج آن در کاربرگ شماره یک (جدول شماره ۱) تجمیع و ارائه گردید. این کاربرگ جهت تحلیل جایگاه نظری موضوع انتخابی در این حوزه به محقق کمک می‌کند. پس از آن به بررسی نتایج مطالعات استخراجی در زمینه نحوه اثرگذاری ایدئولوژی بر خط‌مشی‌ها در آثار پرداخته و نتایج این دسته از مطالعات نیز در کاربرگ شماره ۲ (جدول شماره ۴) تجمیع گردید. این کاربرگ مهم‌ترین ابعاد تحلیلی آثار مطالعه شده را نمایش می‌دهد که به تحلیل یک سند سیاست‌گذاری/مصوبات قانونی کمک می‌کند. این نکات تحلیلی استخراج شده شامل موارد جدول شماره ۳ می‌باشد.

جدول ۳. ابعاد استخراج شده و نمونه منابع

ابعاد	نمونه منابع
۱ نهاد یا نهادهای قانونی خط‌مشی گذار	1.Swinkels, 2020 2.Garritzmann1 et al.,2021
۲ نوع فرایند خط‌مشی‌گذاری از حیث انحصاری یا رقابتی بودن	1.Howlett & Ramesh , 2009:107 2. Baumgartner & Jones , 1993:88-89
۳ انواع سیاست یا خط‌مشی از دیدگاه ایدئولوژی	Milio, 2005 . ^۱
۴ هدف نهایی خط‌مشی از حیث تغییر	Dugaru, 2018
۵ ارزش‌های درونی یا دال مرکزی در یک خط-مشی	Stewart , 2009, 14-15 •
۶ سابقه یک خط‌مشی در اسناد خط‌مشی‌گذاری	Dugaru, 2018
۷ بعد مسلط سازمانی که خط‌مشی‌گذاری به دنبال تغییر آن است	Schneider & Ingram, 1993
۸ جامعه هدف یک خط‌مشی	Nescolarde-Selva et al., 2017
۹ ممنوعیت یا تجویز مستتر در یک خط‌مشی	Nescolarde-Selva et al., 2017
۱۰ درجه تاب‌آوری افکار، اندیشه‌ها و ارزش‌های رقیب مستتر در یک خط‌مشی	Nescolarde-Selva et al., 2017
۱۱ درجه تعهد مورد انتظار از پیروان و عوامل اجرایی یک خط‌مشی	Nescolarde-Selva et al., 2017

کاربرگ‌های استخراجی به چند تن (۹ نفر) از صاحب‌نظران حوزه‌های خط‌مشی‌گذاری، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و مدیریت دولتی که به روش هدفمند انتخاب‌شده بودند ارسال و با استفاده از فن دلفی با دریافت سه مرحله از نظرات آن‌ها اصلاح، ویرایش و تکمیل گردید.

این دو کاربرگ به‌مثابه ابزاری تحلیلی برای محققان مدیریت دولتی در حوزه خط‌مشی‌گذاری به‌صورت اعم و علی‌الخصوص حوزه آموزش عالی بکار گرفته می‌شود. با عنایت به محدودیت دسترسی به منابع گروه اول در خصوص حوزه آموزش عالی ازجمله آراء نمایندگان جناح‌های مختلف، مذاکرات شورای عالی انقلاب فرهنگی و آراء اعضای آن و نظایر آن‌ها تحلیل خروجی فرایند خط‌مشی‌گذاری در ایران به عبارتی مصوبات قانونی نهادهای عالی سیاست‌گذار اولین منبع در اختیار محقق این حوزه است. در این تحقیق مصوبات یکی از نهادهای عالی حوزه آموزش عالی یعنی شورای انقلاب فرهنگی مبنا بوده است که برای نحوه استفاده از کاربرگ‌های استخراجی این تحقیق یکی از اسناد مصوب این شورا با استفاده از کاربرگ شماره دو مورد تحلیل و ارائه می‌گردد و ارائه کامل تحلیل سیاست‌های این حوزه به مجالی دیگر حواله می‌گردد.

چنان‌که گذشت در حوزه خط‌مشی‌گذاری به‌ندرت می‌توان خط‌مشی خنثی تدوین کرد. اساساً در پس هر نوع سیاستی ارزش‌های تدوین‌کنندگان آن نهفته است و لذا در کشوری که لیبرالیسم بر آن حاکم است ارزش‌های لیبرال در پس سیاست‌های گوناگون آن قابل‌استخراج است. بالطبع در ایران نیز با حاکمیت حکومت دینی انتظار می‌رود برداشتی از ارزش‌های دینی یا ایدئولوژی اسلامی در پس خط‌مشی‌ها نهفته باشد. این برداشت از ارزش‌ها چنانچه در فرایند خط‌مشی‌گذاری وارد گردد با توجه به سه متغیر اصلی ذیل، این فرایند و محصول آن را ایدئولوژیک می‌سازد.

۱- ساختار و ماهیت فرایند خط‌مشی‌گذاری در کشورهای گوناگون

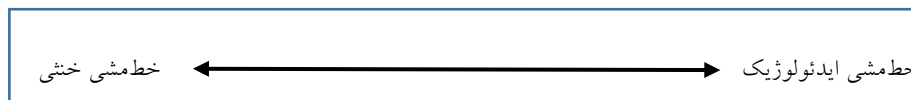
۲- بازیگران درگیر در هر دوره خط‌مشی‌گذاری و یا هر سیاست‌پیشهادی

۳- ویژگی‌های ایدئولوژی حاکم

همان‌گونه که در ادبیات علوم سیاسی از طیف ایدئولوژی (چپ و راست) و جایگاه افراد و گروه‌ها در آن بحث می‌گردد در خط‌مشی‌گذاری نیز می‌توان طیف خط‌مشی

ایدئولوژیک که محصول فرایند سیاست گذاری است را در نظر گرفت. بدین ترتیب هر سیاست یا خط‌مشی محصولی ایدئولوژیک است که این ایدئولوژیک بودن متغیری است که توسط ابعاد و عناصر گوناگون تعیین می‌شود. هرچه بازیگران و فرایند خط‌مشی گذاری انحصاری و بیشتر درگیر ویژگی‌های ایدئولوژیک باشند محصول آن نیز مشخصات یک سیاست بارنگ و بوی ایدئولوژیک را خواهد داشت. مشخصاتی که به تفصیل در بخش‌های قبلی بدان پرداخته شد. می‌توان فرایند خط‌مشی گذاری و خروجی آن یعنی سیاست‌ها را از حیث ایدئولوژیک بودن به صورت طیف زیر تقسیم‌بندی کرد:

شکل ۵. طیف خط‌مشی‌ها از حیث ایدئولوژیک بودن

منظور از خط‌مشی ایدئولوژیک سیاستی است که صرفاً ارزش‌های ایدئولوژیک گروه خاصی از قائلان به آن ایدئولوژی در تعریف مسئله و ارائه راه‌حل به صورت آشکار یا پنهان بازتاب یافته است و خط‌مشی خنثی سیاستی است که به دور از این انحراف و بیشتر مبتنی بر شواهد عینی بنا شده است. در ادبیات خط‌مشی گذاری عمدتاً خط‌مشی گذاری شواهدمحور در برابر خط‌مشی گذاری ایدئولوژیک قرار می‌گیرد. هرچند خط‌مشی گذاری شواهدمحور نیز نمی‌تواند مصون از انحراف به سمت ایدئولوژی باشد به گونه‌ای که اساساً مطالعات نشان می‌دهند عامل اثرگذار کلیدی بر حکمرانی و خط‌مشی یا قانون گذاری ایدئولوژی تصمیم‌گیرندگان است (Weinshall et al., 2018).

با عنایت به ابعاد، عناصر و ویژگی‌های خط‌مشی‌ها که در بخش‌های قبل از مقالات موردبررسی استخراج شده می‌توان جدولی با ابعاد ذیل جهت تحلیل خط‌مشی‌های مصوب طراحی کرد. در گام نخست هر خط‌مشی در حوزه عمومی به دنبال تغییر یا حفظ وضع موجود می‌باشد. این خط‌مشی می‌تواند در راستای سیاست مصوبی که پیش از این توسط نهادهای سیاست‌گذار تصویب گردیده باشد و یا طرحی نو درانداخته باشد.

علاوه بر این، هر خط‌مشی؛ جامعه هدفی داشته که این جامعه هدف می‌تواند خانواده‌ها، جوانان جویای کار، دانش‌آموزان یا دانشجویان، معلمان و اساتید و نظایر این‌ها باشد. سیاست‌های مصوب در حوزه آموزش عالی به دنبال سیاست‌گذاری کلان یا خرد در سازمان آموزش عالی می‌باشد. لذا در کنار جامعه هدف، هر سیاست به دنبال تغییر یا تقویت یکی از ابعاد سازمانی ساختار، رفتار و عناصر زمینه‌ای این سازمان می‌باشد.

اینکه چه کسانی تصمیم می‌گیرند تا چه مسئله یا موضوعی مورد رسیدگی نهادهای سیاست‌گذار قرار گیرد با توجه به ساختار سیاست‌گذاری در کشورهای گوناگون متفاوت است. در مطالعات خط‌مشی‌گذاری به مثلث آهنین مجلس، بوروکراسی و گروه‌های ذینفع خاص و در کنار آن‌ها اندیشکده‌ها، سازمان‌های عمومی و خصوصی و شهروندان اشاره شده است که در نهایت ذیل مفهوم شبکه‌های موضوعی که شبکه‌ای از گروه‌های ذینفع، سازمان‌های عمومی و خصوصی و شهروندان حول موضوعی خاص جوش خورده است زیرسیستم‌های خط‌مشی‌گذاری را برای تعریف دستور کارها شکل می‌دهند (اسمیت و لریمر، ۱۳۹۶: ۱۳۰).

توضیحات کاربرگ شماره دو تحلیل ایدئولوژی خط‌مشی‌ها

۱- تحلیل ایدئولوژی در این تحقیق معنای مثبت یا منفی ندارد و صرفاً به منزله ابزار تحلیلی طراحی گردیده و لذا محققان سعی در بی‌طرفی در اظهار نظر داشته‌اند.

۲- درجه ایدئولوژیک بودن یک خط‌مشی: درجه‌ای که محتوای یک سیاست به دنبال تسلط ارزش‌های خاص گروهی از افراد می‌باشد که در مقابل خط‌مشی خنثی قرار می‌گیرد و بین ۰ و ۱ ارزش‌گذاری می‌شود. این درجه در نهایت بر اساس ستون‌های این جدول ارزش‌گذاری می‌شود.

۳- خط‌مشی خنثی: هر چند به سختی می‌توان خط‌مشی را خنثی نامید لیکن در مطالعه سیاست‌های ابلاغی این حوزه برخی از خط‌مشی‌ها فاقد وجه ایدئولوژیک بوده و صرفاً جنبه تکنیکی یا فنی داشته‌اند که به نظر می‌رسد به دنبال سلطه ارزش یا ارزش‌های خاصی نبوده و لذا برای این منظور با اغماض از اصطلاح خط‌مشی خنثی استفاده گردید. در سال‌های اخیر محققان خط‌مشی ایدئولوژیک را در برابر خط‌مشی شواهد محور دیده‌اند. علاوه بر آن می‌توان خط‌مشی کثرت-گرا را نیز که به دنبال تکثر در ارزش‌ها در تدوین سیاست‌هاست مدنظر قرارداد.

۴- خط‌مشی حافظ وضع موجود: ایدئولوژی‌ها همواره به دنبال تغییر می‌باشند. لیکن چنانچه

در دوره‌هایی در یک نظام سیاست‌گذاری ارزش‌های ایدئولوژیک مستتر در اهداف یک سیاست پیشنهادی همسوی ایدئولوژی گروه مسلط در نظام حکمرانی باشد اغلب سیاست‌ها به دنبال تقویت یا حفظ وضع موجود می‌باشد.

۵- خط‌مشی تأییدی: منظور خط‌مشی‌ای است که در راستای سیاست‌هایی تدوین شده است که قبل از آن نیز با ارزش‌های مشابهی توسط آن نهاد یا نهاد متناظر دیگر تدوین و تصویب شده است.

۶- خط‌مشی تأسیسی: خط‌مشی‌ای است که در سوابق خط‌مشی‌گذاری در کشور سابقه‌ای نداشته است و جدید می‌باشد.

۷- درجه تاب‌آوری یک سیاست ایدئولوژیک: درجه‌ای است که با آن یک سیاست با محتوای ایدئولوژیک، ایدئولوژی‌های رقیب یا سیستم‌های اعتقادی رقیب را می‌پذیرد یا رد می‌کند. برخی از ایدئولوژی‌ها تمام ایدئولوژی‌های دیگر را به صورت ارزش برابر می‌پذیرند و توضیحات متفاوت از واقعیت قلمداد می‌کنند. بقیه، تمام ایدئولوژی‌های دیگر را به مثابه دشمن رد می‌کنند. از این رو، چنانچه یک سیاست ایدئولوژیک اشکال دیگر (در هر یک از ابعاد ساختار، رفتار و عوامل زمینه‌ای) را رد کند درجه تاب‌آوری صفر و چنانچه به صورت برابر بپذیرد، یک می‌باشد.

۸- درجه تعهد مورد انتظار یک ایدئولوژی: شدت تعهدی است که از جامعه هدف و دست‌اندرکاران اجرایی سازی یک سیاست از طرف آن سیاست مطالبه می‌شود یا نوعی از ابزار اجتماعی که به وسیله آن حمل می‌شود و بین ۰ و ۱ متغیر است.

نمونه کاربرد ابزار تحلیل ایدئولوژی در خط‌مشی‌گذاری

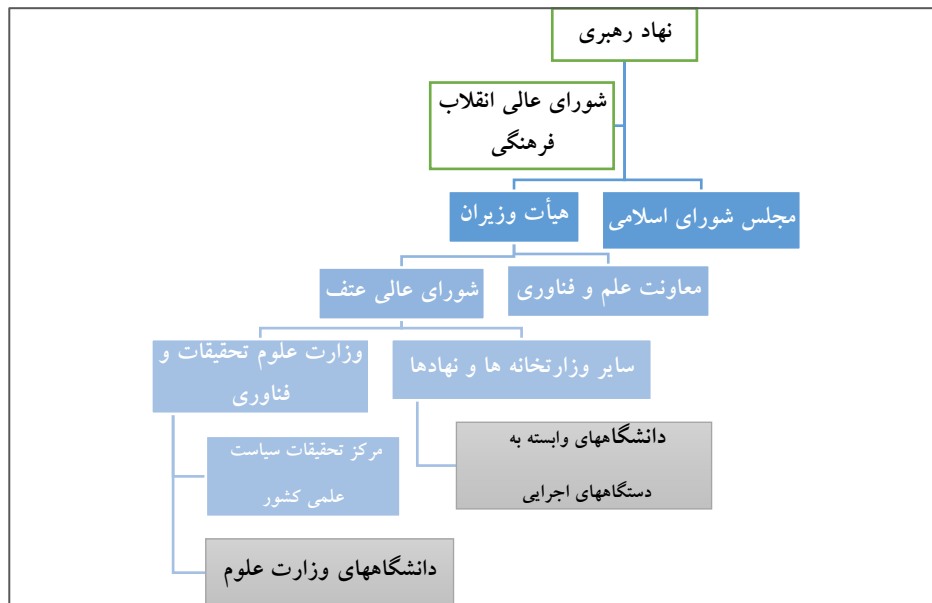
نهادهای عالی سیاست‌گذار در حوزه آموزش عالی در ایران شامل مجلس شورای اسلامی، شورای عالی انقلاب فرهنگی و وزارت علوم و شورای عتف می‌گردد. این نهادها به صورت شکل ۶ در جمهوری اسلامی ایران مطابق قوانین و مقررات حاکم^۱ در امر سیاست‌گذاری

^۱ مجلس شورای اسلامی- اصل ۷۱ و ۵۸ قانون اساسی

▪ هیأت وزیران- اصل ۱۳۸ قانون اساسی

در حوزه آموزش عالی مشغول‌اند.

شکل ۶. سلسله‌مراتب نهادهای سیاست‌گذاری در حوزه آموزش عالی

- وزارت علوم تحقیقات و فناوری-ماده (۹۹) قانون برنامه سوم توسعه کشور مصوب ۱۷۹/۱/۱۷-ماده (۲) بند (الف) و بند (ب) قانون تشکیل وزارت علوم تحقیقات و فناوری
- شورای عالی انقلاب فرهنگی- مجموعه استفساریه، بیانات رهبران جمهوری اسلامی ایران از ابتدای تشکیل شورا- مصوبه جلسه ۴۰۹ مورخ ۷۶/۸/۲۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی
- شورای عالی عتف-مواد (۳) و (۴) قانون تشکیل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مصوب ۱۱۳۸۳/۵/۱۸- مصوبه ۱۳۸۹۴/ت/۵۲۳۱۴ هـ-مورخ ۱۳۹۵/۳/۸ هیأت وزیران
- معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری
- مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بر اساس مجوز شماره ۳۴/۹۷/۳۶۶ مورخ ۱۶/۰۱/۷۱ شورای گسترش آموزش عالی تأسیس شده است. این مرکز طبق مجوز شماره ی ۲۲/۲۲۹۹۱ مورخ ۲۳/۰۳/۸۳ شورای گسترش آموزش عالی به مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور تغییر نام یافته است.

در حوزه آموزش عالی می‌توان با توجه به محتوا و اهداف و سایر متغیرهای یک خط-مشی، ایدئولوژی پنهان یا آشکار آن خط‌مشی را مورد شناسایی و تحلیل قرار داد. خروجی خط‌مشی‌گذاری توسط نهادهای سیاست‌گذار عمدتاً در قالب قوانین و مقررات مصوب می‌باشد. شورای عالی انقلاب فرهنگی بنا به مصوبات خود و نیز استناد به حکم رهبری در تشکیل و ادامه فعالیت آن عالی‌ترین نهاد سیاست‌گذار در حوزه آموزش عالی می‌باشد که مصوبات آن بنا به دستور رهبری^۱ و مصوبه ۳۶۰۳.دش.۲.۹۰۷۶ در حکم قانون تلقی می-گردد^۲. از این رو، محققان ضمن تمرکز بر مصوبات این شورا، با استفاده از چارچوب‌های فوق به تحلیل خط‌مشی‌ها مبادرت نموده‌اند. برای نمونه تحلیل مجموعه مصوبات با موضوع اسلامی سازی دانشگاه‌ها با استفاده از این ابزار در کاربرگ تکمیلی جدول شماره ۶ ارائه شده است.

همچنان که مشاهده می‌گردد در سیاستی مانند اسلامی سازی دانشگاه‌ها^۳ و نیز در بخشی از سیاست‌های مصوب در حوزه آموزش عالی، اسلام‌گرایی یا ایدئولوژی اسلامی (آقاچانی و حسین نژاد، ۱۳۹۸) با ویژگی «اسلام تنها راه حل/نجات است» قابل شناسایی است. لذا درجه ایدئولوژیک بودن این سیاست با عنایت به هدف این سیاست که به دنبال تسلط ارزش‌های مدنظر تدوین‌کنندگان آن از حیث ابعاد موسوم به اسلامی سازی، درجه تعهد بالا و تاب‌آوری پایین و با تشریح چشم‌انداز آن، با درجه بالای ایدئولوژیک طبقه‌بندی می‌گردد.

۱ رهبری جمهوری اسلامی ایران در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی در مورخه ۸۱/۹/۲۶: همه مسئولان دولتی وظیفه خود بدانند مصوبات را اجرا کنند. .. خیلی خوب اینجا قانون تدوین نمی‌کند. همه چیزهایی که لازم-الاجراست که قانون نیست... لازم نیست حتماً اسمش قانون باشد. ما گفتیم مصوبات این شورا در حکم قانون باشد، ایشان گفتند باید اجرا شود باید اجرا شود یعنی ترتیب اثر داده شود (صادقی‌مقدم و همکاران، ۱۳۹۷: پنج).

۲ در خصوص جایگاه حقوقی مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی پژوهشهای گوناگونی انجام شده است که برای نمونه مراجعه شود به: حسینی و همکاران (۱۳۹۹) بررسی تحلیلی ماهیت مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی

۳ سیاست دانشگاه اسلامی حاوی مجموعه‌ای از مصوبات از جمله اصول حاکم بر دانشگاه اسلامی مصوبه جلسه ۴۳۳ مورخ ۱۳۷۷/۹/۱۷ و مصوبه سیاستهای راهبردی اسلامی شدن و ترکیب اعضای شورای اسلامی شدن دانشگاهها که در راستای مصوبه اول تصویب شده‌اند و در نهایت مصوبه سند دانشگاه اسلامی جلسه ۷۳۵ مورخ ۱۳۹۲/۴/۲۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی می‌باشد.

چشم‌انداز یا دیدگاه هر خط‌مشی ایدئولوژیک دیدگاهی است که طرفداران و مجریان آن سیاست نسبت به امور پیدا می‌کنند. برای مثال قائلان به خط‌مشی اسلامی سازی دانشگاه‌ها چه دیدگاهی نسبت به تحصیل فرزندان صاحب‌منصبان در کشورهای غیر اسلامی دارند در حالی که به‌زعم تدوین‌کنندگان و تصویب‌کنندگان و مجریان این سیاست، دانشگاه با تراز و قید اسلامی تشریح شده در این سند بهترین نوع دانشگاه معرفی می‌گردد. اینکه هر خط‌مشی تا چه حد به ترسیم این چشم‌انداز به‌صورت دقیق می‌پردازد بخشی از درجه ایدئولوژیک بودن آن خط‌مشی را نشان می‌دهد. در این صورت مصوبه سند دانشگاه اسلامی که به‌صورت مجزا بخشی تحت عنوان چشم‌انداز دارد حاوی وجوه ایدئولوژیک بالاتری نسبت به مصوبه شماره ۴۷ مورخ ۲۹ مرداد ۱۳۶۴ این شورا، با عنوان نحوه بررسی و تحقیق در مبانی علوم انسانی و بازنگری رشته‌های موجود علوم انسانی می‌باشد که صرفاً به تشکیل هیئت و هدف آن می‌پردازد.

در خصوص درجه تاب‌آوری سیاست دانشگاه اسلامی برای مثال در بند (د) فصل نهم این سند ضمن تکلیف دانشگاه‌ها برای تدوین طرح‌ها و برنامه‌های اجرایی جهت عملیاتی سازی این سند عدول از اهداف، چشم‌اندازها و راهبردهای این مصوبه را منع نموده است. به عبارتی چنانچه فردی قائل به نظام اعتقادی متفاوت از نظام تجویز شده این سند ارزیابی گردد مطابق راهبرد نهم از نظام آموزشی، جذب نظام آموزش عالی نخواهد شد و لذا دوگانه تعهد و تخصص که از ابتدای انقلاب منجر به شکل‌گیری مجموعه‌ای از مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی از اردیبهشت ۱۳۶۴ برای تشکیل کمیته و هیئت‌گزینش و تعیین صلاحیت متقاضیان گردید همچنان در ذهن سیاست‌گذار فرض بوده و در مؤخرترین سند خود، راهبرد تمرکز بر نظام اعتقادی افراد در جذب اساتید «ارزش‌محوری» می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

همچنان که گذشت شناسایی و تحلیل ایدئولوژی در خط‌مشی‌های دولت‌ها به‌مثابه یکی از عناصر زمینه‌ای تحلیل ایدئولوژی همواره مورد توجه اندیشمندان این حوزه بوده است. پرداختن به این موضوع در ایران و در رشته مدیریت دولتی با عنایت به نهادهای عالی خط‌مشی‌گذاری در این حوزه محققان را به طراحی چارچوبی پیشنهادی جهت تحلیل ایدئولوژی‌های پنهان یا آشکار سیاست‌های مصوب در حوزه آموزش عالی رهنمون نمود.

این چارچوب (کاربرگ شماره ۱ و ۲) که از مطالعه ادبیات مرتبط با ایدئولوژی و خط‌مشی‌گذاری (مقالات انتخابی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳) استخراج و به تأیید تعدادی از نخبگان این حوزه رسیده می‌تواند ابزار مفیدی جهت محققان رشته‌های کاربردی نظیر مدیریت دولتی و خط‌مشی‌گذاری برای تحلیل اولیه این سیاست‌ها باشد. خاطرنشان می‌گردد طراحی این چارچوب به مثابه گام نخست در تحلیل ایدئولوژی خط‌مشی‌ها می‌باشد و قابلیت تغییر و تکمیل بر اساس شناخت ابعاد بیشتر خط‌مشی‌ها را دارا می‌باشد. ضمن اینکه تکمیل و اصلاح آن در زمینه‌های دیگر خط‌مشی‌گذاری مانند سیاست‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و علم و فناوری نیز برای پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌گردد.

جدول ۱. کاربرد شماره ۲: سیاست اسلامی سازی دانشگاهها

ردیف	شرح	درجه تعهد مورد انتظار	
		از مجریان و دست‌اندرکاران سیاست	از جامعه هدف
۱	تعهد کامل از اساتید دانشجویان و مدیران و دست‌اندرکاران مراکز آموزشی را انتظار دارد.	۱	۱
۲	با عنایت به هدف این سیاست که به دنبال تسلط دانشگاه با ویژگی‌های تشریح شده اسلامی و عدم اجازه به اشکال دیگر دانشگاه نظیر دانشگاه‌های غربی یا شرقی یا نظایر دیگر درجه تاب‌آوری این سیاست صفر است.	درجه تاب‌آوری	۰
۳	ماهیت منع دارد: منع یا عدم جواز به هرگونه مشخصاتی که متفاوت از ابعاد دانشگاه توصیف‌شده در این سند باشد.	الزام، تجویز، یا منع	۰
۴	اصول اختصاصی دانشگاه اسلامی	چشم‌انداز/دیدگاه	۰
۵	اسلامی شدن	ارزش‌های محوری (دال مرکزی): شامل اسلامیت، جمهوری و غیر آن	۰
۶	نظام برنامه‌ریزی فرهنگی	بعد سیاست	۰
۷	انتظارات رفتاری در بخش‌های استاد دانشجو	بعد سیاست	۰
۸	تشکیل شورای اسلامی شدن مراکز آموزشی- تشکیل ستاد گسترش و تعمیق اسلام در مراکز آموزشی	بعد سیاست	۰
۹	برنامه درسی، اساتید، دانشجویان، خانواده‌ها	جامعه هدف خط‌مشی (برنامه درسی، اساتید، دانشجویان، ایتارگران، خانواده)	۰
۱۰	هرچند مصوبه‌ای با عنوان اسلامی سازی دانشگاهها در سیاست‌های مدون وجود ندارد لیکن این سند تجميع کلیه تجارب سیاست جمهوری اسلامی در حوزه اسلامی سازی دانشگاهها از ابتدای انقلاب اسلامی می‌باشد و لذا تأسیسی نمی‌باشد.	خط‌مشی تأسیسی	۰
۱۱	-	خط‌مشی تأییدی	۰
۱۲	در پی تغییر گسترده در تمام ابعاد دانشگاهی باشد.	خط‌مشی به دنبال تغییر وضع موجود	۰
۱۳	-	خط‌مشی مسلط حافظ وضع موجود	۰
۱۴	دینی: اسلام بهترین راه‌حل مسائل است	منع ایدئولوژی (دین، علم، ایسم‌های سیاسی و ...)	۰
۱۵	-	خط‌مشی خنثی	۰
۱۶	با عنایت به صراحت قید اسلامی سازی خط‌مشی با درجه بالای ایدئولوژیک است.	خط‌مشی ایدئولوژیک	۰
۱۷	ابعاد تحلیلی	عنوان	۰

چکیده: ۷۳۵ | تاریخ تصویب: ۲۵ تیر ۱۳۹۲ | تاریخ ابلاغ: ۱ مرداد ۱۳۹۳ | شماره مجوز: ۱۹۵۰

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Behroiz Rezaei Manesh		http://orcid.org/0000-0002-1025-1773
Sakineh Bikdeli		http://orcid.org/0009-0005-8513-2508
Ali Asghar Pourezzat		http://orcid.org/0009-0007-2083-7392
Davoud Hosseinpour		http://orcid.org/0000-00001-6286-4726

منابع

۱. آقاجانی، نصر اله، حسین نژاد خاکی، یوسف. (۱۳۹۸). از ایدئولوژی تا الگوهای سیاست‌گذاری در نظام فرهنگی غرب (بررسی خاستگاه‌های نظریه‌های سیاستی در تدوین سیاست‌های فرهنگی). فصلنامه اسلام و مطالعات اجتماعی، ۲۷(۲)، ۱۵۹-۱۸۸.
[doi: 10.22081/jiss.2020.68470](https://doi.org/10.22081/jiss.2020.68470)
۲. اسمیت، کوین بی، لریمر، کریستفر دبلیو. (۱۳۹۶). درآمدی نظری بر سیاست عمومی. بهزاد عطارزاده، چاپ نخست، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
۳. ایگلتون، تری. (۱۳۸۱). درآمدی بر ایدئولوژی. اکبر معصومی‌بیگی، چاپ اول، تهران، انتشارات آگه.
۴. بشلر، ژان. (۱۳۷۰). ایدئولوژی چیست؟ علی اسدی، تهران، شرکت سهامی انتشار.
۵. بیات، اکبر، لطیفی، میثم، مرادی، مرتضی، اسلامبولچی، علیرضا. (۱۳۹۸). طراحی الگوی ایدئولوژی سازمانی با رویکرد فازی. مدیریت سازمان‌های دولتی، ۷ (۳)، ۶۳-۷۶.
<https://doi.org/10.30473/ipom.2019.42380.3324>
۶. پولادی، کمال. (۱۳۹۶). تاریخ‌اندیشه سیاسی در غرب. چاپ نهم، تهران، نشر مرکز.
۷. حسینی، سید محمد، بیات کیمیتیکی، مهناز، بالوی، مهدی. (۱۴۰۰). بررسی تحلیلی ماهیت مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی. فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۹۴، ۱۸۹.
<https://doi.org/10.22034/JLR.2020.184448.1496>
۸. دانایی‌فرد، حسن، امامی، سید مجتبی، تراب زاده جهرمی، محمدصادق. (۱۴۰۱). گونه‌شناسی نظریه‌ها و منشور طیف نوری تعریف مسئله در تحلیل خط‌مشی، اندیشه مدیریت راهبردی، ۱۶(۱)، ۳۶-۱.
<https://doi.org/20.1001.1.23830891.1401.16.1.1.3>
۹. دانشور، فاتره. (۱۳۹۵). بازخوانی رابطه حقوق و ایدئولوژی در پرتو مطالعات میان‌رشته‌ای،

فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای علوم انسانی، ۸(۴) ۱-۲۶.

<https://doi.org/10.22035/isih.2016.241>

رهبر قاضی، محمود رضا، نساج، حمید، گورابی، سید یاسم. (۱۳۹۵). اولویت‌های ارزشی و اجتماعی عوامل پیش‌بینی‌کننده جهت‌گیری‌های سیاسی اصول‌گرایی/اصلاح‌طلبی (مطالعه موردی شهروندان شهر اصفهان). مجلس و راهبرد، ۲۳(۸۶)، ۹۵-۱۱۸.

۱۰. سروش، عبدالکریم. (۱۳۹۳). *فربه‌تر از ایدئولوژی*. چاپ یازدهم تهران، انتشارات صراط.

۱۱. شفیعی، ساناز، رجب‌زاده قطری، علی، حسن‌زاده، علیرضا، جهانیان، سعید (۱۳۹۶) مقاصد گردشگری هوشمند: مرور سیستماتیک تحقیقات با استفاده از رویکرد کیف پارادایم فصلنامه علمی مطالعات گردشگری. شماره ۳۳. ۴۹-۶۲.

<https://doi.org/10.22054/tms.2020.11045>

۱۲. عابدی‌جعفری، حسن، نوه ابراهیم، عبدالرحیم، حسن‌پور، اکبر، پیرملکی، پویا. (۱۳۹۶) نقد روشمند مطالعات دین و مدیریت در غرب و ارائه یک طرح تحقیقاتی برای بررسی پیشینه تحقیق در این حوزه، فصلنامه روش‌شناسی علوم انسانی، ش ۹۲، ۴۵-۷۶.

۱۳. علمی، محمود. (۱۳۸۸). گرایش‌ها و اولویت‌های ارزشی دانشجویان و رابطه آن با طبقه اجتماعی. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۰(۳۴)، ۱۰۷-۱۳۲.

۱۴. قریشی، فردین. (۱۳۸۸). چالش‌های نظری ایدئولوژی‌های سیاسی: مطالعه موردی ایران، فصلنامه سیاست، ۳۹(۱)، ۲۱۷-۲۳۹.

۱۵. صادقی‌مقدم، محمدحسن، بنایی اسکویی، مجید، قسمتی تبریزی، علی. (۱۳۹۷). *مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، تهران: انتشارات دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی*.

۱۶. مانهایم، کارل. (۱۳۹۶). *ایدئولوژی و اتوپیا*، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی شناخت، فریبرز مجیدی، چاپ اول، تهران، سمت.

۱۷. مک‌للان، دیوید. (۱۳۹۱). *ایدئولوژی*. علی‌اکبر رقیعی مهرآبادی، چاپ سوم، تهران، انتشارات آشیان.

۱۸. ملیس، سایمن، ویک، پاول. (۱۳۹۴). *درآمدی بر نظریه انتقادی*، گلناز سرکارفرشی، چاپ اول، تهران، سمت.

۱۹. موسوی بهیبد، سید بهروز، حسابی، احمدعلی، ایدر، نبی اله. (۱۴۰۰). بازنمایی گفتمان-ایدئولوژی دولت اعتدال در نظام آموزش و پرورش، پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال یازدهم، شماره چهارم.

۲۰. نقیب‌زاده، احمد. (۱۳۷۹). *درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی*، چاپ دوازدهم، تهران،

سمت.

۲۱. نظری، علی‌اشرف، حسن‌پور، علی. (۱۳۹۱). فرهنگ، قدرت و معنا در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران. *مطالعات ملی، ویژه‌نامه، شماره ۲*.
https://www.rjnsq.ir/article_100396.html#:~:text=20.1001.1.1735059.1391.13.0.2.3
۲۲. هاشم‌زهی، نوروز، خلجی، عباس. (۱۳۸۸). بررسی رویکردهای مبدعان اسلامی سازی دانشگاه‌ها در ایران، معرفت در دانشگاه اسلامی، ۱۳(۴) ۳-۲۹.
۲۳. هاشم‌زهی، نوروز، میرزا، بهروز. (۱۳۹۲). تحلیل مقایسه‌ای ارزشیابی دانشگاهیان از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه‌ها. *فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۱(۲) ۲۵-۵۴.
۲۴. هاوالت، مایکل، رامش، ام، پرل، آنتونی. (۱۳۹۴). *مطالعه خط‌مشی عمومی، عباس منوریان و ابراهیم گلشن، چاپ اول، تهران، مهربان نشر.*
25. Bailey, M. A. (2007). Comparable Preference Estimates across Time and Institutions for the Court, Congress, and President. *American Journal of Political Science*. 51(3) ,433-448
26. Baumgartner , F. R. , Jones ,B. D. (1993). *Agendas and Instability in American Politics*. Chicago & London. The University of Chicago Press.
27. Cahanlar, A., White, K. (2023). A systematic review on political ideology and persuasion. *Psychology & Marketing*, 40(12), 1-13, <https://doi.org/10.1002/mar.21894>
28. Cohen, S. (2010). Ideology? What ideology?. *Criminology & Criminal Justice* 10(4) 387-391, <https://doi.org/10.1177/174889510382371>
29. Cohen, S.. (2010). Ideology? What ideology? *Criminology & Criminal Justice*, 10(4) 387-391
30. Dugaru, T. (2018). Change and public policy: a mutual dependency relationship. *Journal of Public Administration, Finance and Law*, 14, 168-177.
31. Eagleton, T. (1991). *Ideology :an Introduction*, first ed. , London, Verso.
32. Facchini, F. (2016). Political ideological shift: A theoretical approach, *Social Science Information*, 55(4) ,589 -602, <https://doi.org/10.1177/0539018416658149>
33. Faustino, J. , Barbosa, H. , Ribeiro, E. & Menezes, R. (2019). A data-driven network approach for characterization of political parties' ideology dynamics, *Applied Network Science*. 4. <https://doi.org/10.1007/s41109-019-0161-0>
34. Fagerholm ,A . (2016). Ideology: A Proposal for a Conceptual Typology, *Social Science Information*, 55(2) ,137 -160.

<https://doi.org/10.1177/0539018416629229>

35. Fischer ,F., Miller ,G.J. , Sidney, M.S.(2007).*Handbook of Public Policy Analysis Theory, Politics, and Methods*, CRS Press, Oxford, Taylor & Francis Group
36. Garritzmman ,J. L., Röth L., Kleider ,H.(2021) Policy-Making in Multi Level Systems: Ideology, Authority, and Education. *Comparative Political Studies*, 54(12), <https://doi.org/10.1177/001041402199749>
37. Gasulla, O., Bel, G., Mazaira-Font, F. A.(2023). Ideology, political polarization and agility of policy responses: was weak executive federalism a curse or blessing for COVID-19 management in the USA? *Cambridge journal of regions, economy and society*, 16(1), 151-166, <https://doi.org/10.1093/cjres/rsac033>
38. Grafton ,C., Permaloff , A .(2005). The behavioral study of political ideology and public policy formulation, *The Social Science Journal*, 42, 201–213. <https://doi.org/10.1016/j.soscij.2005.03.003>
39. Haglin K. Vedlitz. A.(2023) Ideology, knowledge, and the assessment of science policy agencies. *Science and Public Policy*, 50(4), 707-708 <https://doi.org/10.1093/scipol/scad020>
40. Harrison, K., Boyd , T.(2003). *Understanding Political Ideas and Movements*, Manchester. Manchester University Press
41. Herre, B.(2022). Identifying Ideologues: A Global Dataset on Political Leaders, 1945–2020. *British Journal of Political Science* , 53(2) , 740-748
42. Heywood, A.(2017). *Political Ideologies*, 6th ed, London. Palgrave.
43. Howlett ,[Mi.](#), [Ramesh](#) M., [Perl](#), A.(2009). *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems* . 3rd Edition, Oxford ,Oxford University Press
44. Jost, J. T. Federico, Chr. M., Napier, J. L. (2009). Political Ideology: Its Structure, Functions, and Elective Affinities. *Annual Review of Psychology*, 60, 307-337. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163600>
45. Kim, J.C., Park, [B.](#), Dubois, D.(2018). How Consumers' Political Ideology and Status-Maintenance Goals Interact to Shape Their Desire for Luxury Goods, *Journal of Marketing*, [82\(6\)](#), 132-149. <https://doi.org/10.1177/00222429187996>
46. Lavertu, S., Moynihan, P. D., Lewis, D. E .(2013). Government Reform, Political Ideology and Administrative Burden: The Case of Performance Management in the Bush Administration. *Public Administration Review*, 73(6), 845–857, <https://doi.org/10.1111/puar.12132>.

47. Menachem, Sh (2015) Is social services policy based on constraints, ideology or politics? - *Social and Behavioral Sciences*, 209, 490-496
48. Milio, N. (2005). Ideology, Science, and Public Policy, *Epidemiol Community Health*, 59(10), 814-5. <https://doi.org/10.1136/jech.2005.035485>
49. Mullins, W. A. (1972). On the Concept of Ideology in Political Science. *The American Political Science Review*, 66(2), 498-510, DOI: <https://doi.org/10.2307/1957794>
50. Nescolarde-Selva, J. A., Usó-Doménech, J., Gash, H., (2017) What Are Ideological Systems? *Systems*, 5(21), 1-17, <https://doi.org/10.3390/systems5010021>
51. Ongaro, E. , Tantardini, M. (2023) Religion, spirituality, faith and public administration: A literature review and outlook, *Public Policy and Administration*. January 9, <https://doi.org/10.1177/09520767221146866>
52. Peters, B. G., Pierre, J. (2006) *Handbook of Public Policy*, SAGE Publications Ltd
53. Ritter, A. (2009). How do drug policy makers access research evidence?, *International Journal of Drug Policy*, 20, 70–75. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2007.11.017>
54. Roullet, F. (2014) Drug prevention, politics and knowledge: Ideology in the making, *Addiction Research and Theory*, 22(14), <https://doi.org/10.3109/16066359.2013.856886>
55. Schneider, A. , Ingram, H. (1993) Social Construction of Target Populations: Implications for Politics and Policy. *The American Political Science Review*, 87(2), 334-347
56. Schreurs, Petr. (2005). the Value (s) of Public Administration: Dedicated to Amande Nina Wianne , *Administrative Theory & Praxis* , 27(2), 301-310, <https://doi.org/10.1080/10841806.2005.11029491>
57. Shafritz, J. M., Layne, K. S., Barick, Ch. P. (2005). *Classics of Public Policy*. London. Pearson Longman.
58. Steizinger, J. (2018). The Significance of Dehumanization: Nazi Ideology and Its Psychological Consequences.. *Politics, Religion & Ideology*, 19(2), <https://doi.org/10.1080/21567689.2018.1425144>
59. Stewart, J. (2009). *What Are Policy Values? Public Policy Values*. New York .Pulgrave and Macmilan, https://doi.org/10.1057/9780230240759_2
60. Swinkels, M. (2020). How Ideas Matter in Public Policy: a Review of Concepts, Mechanisms, and Methods, *International Review of Public Policy*, 2(3), 281-316. <https://doi.org/10.4000/irpp.1343>

61. Weishall, K., Summer, U., Ritov, Y. (2017). Ideological Influences on Governance and Regulation: The Comparative Case of Supreme Courts. *Regulation & Governance*, 12, 334-352, <https://doi.org/10.1111/regg.12145>

References. [In Persian]

1. Aghajani, Nasrollah, Hossein Nejad Khaki, Yusuf. (2018). From ideology to policy-making patterns in the western cultural system (examination of the origins of political theories in formulating cultural policies). *Quarterly Journal of Islam and Social Studies*, 7(3), 159-188, [doi: 10.22081/jiss.2020.68470](https://doi.org/10.22081/jiss.2020.68470).
2. Smith, Kevin B., Larimer, Christopher W. (2016). *A theoretical introduction to public policy*. Behzad Attarzadeh, first edition, Tehran, Scientific and Cultural Publication.
3. Eagleton, Terry. (2008). *Introduction to ideology*. Akbar Masoum-Beigi, first edition, Tehran, Agah Publication.
4. Beshler, Jean. (1991). *What is ideology?* Ali Asadi, Tehran, Publishing Company.
5. Bayat, Akbar, Latifi, Meitham, Moradi, Morteza, Islambolchi, Alireza. (2018). Designing an organizational ideology model with a fuzzy approach. *Management of public organizations*, 7(3) 63-76, <https://doi.org/10.30473/ipom.2019.42380.3324>
6. Pouladi, Kamal. (2016). *History of political thought in the West*. 9th edition, Tehran, Markaz publication.
7. Hosseini, Seyyed Mohammad, Bayat Komitaki, Mahnaz, Balavi, Mehdi. (2021). Analytical investigation of the nature of the approvals of the Supreme Council of the Cultural Revolution. *Legal Research Quarterly*, No. 94, 189, <https://doi.org/10.22034/JLR.2020.184448.1496>
8. Danaeifard, Hassan, Emami, Seyed Mojtabi, Torabzadeh Jahromi, Mohammad Sadegh. (2022). Typology of theories and optical spectrum prism of problem definition in policy analysis, *Strategic Management Thought*, Volume 16, Number 1, <https://doi.org/10.1001.1.23830891.1401.16.1.1.3>
9. Daneshvar, Faezeh. (2015). Rereading the relationship between law and ideology in the light of interdisciplinary studies, *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, 8(4)1-26, <https://doi.org/10.22035/isih.2016.241>

10. Rahbarghazi, Mahmoudreza, Nassaj, Hamid, Gourabi, Seyyed Yassem. (2015). Value and social priorities predicting political orientations of fundamentalism/reformism (case study of Isfahan citizens). *Majlis and Strategy*, 23(86), 118-95.
11. Soroush, Abdul Karim. (2014). *Fatter than ideology*. 11th edition, Tehran, Serat Publication.
12. Shafiei, Sanaz, Rajabzadeh Ghatri, Ali, Hassanzadeh, Alireza, Jahaniyan, Saeed (2016) Objectives of Smart Tourism: A Systematic Review of Research Using the Paradigm Funnel Approach. *Scientific Journal of Tourism Studies*, No. 49.33-62. <https://doi.org/10.22054/tms.2020.11045>
13. Elmi, Mahmoud. (2008). Value trends and priorities of students and its relationship with social class. *Applied Sociology*, 20 (34) 107-132.
14. Qureishi, Fardin. (2009). Theoretical challenges of political ideologies: a case study of Iran, *Politics Quarterly*, 39(1) 217-239.
15. Sadeghi Moghadam, Mohammad Hassan, Banaei Oskoui, Majid, Ghesmati Tabrizi, Ali. (2017). *Resolutions of the Supreme Council of Cultural Revolution*, Tehran: Publications of the Secretariat of the Supreme Council of Cultural Revolution.
16. Mannheim, Karl. (2016). *Ideology and Utopia, an introduction to the sociology of knowledge*, Fariborz Majidi, first edition, Tehran, Samt Publication.
17. McLellan, David. (2011). *Ideology*. Ali Akbar Rafie Mehrabadi, third edition, Tehran, Ashian Publication.
18. Malpas, Simon, Wake, Paul. (2014). *An introduction to critical theory, Golnaz Sarkarfarshi*, first edition, Tehran, Samt Publication.
19. Mousavi Behibod, Seyyed Behrouz, Hesabi, Ahmad Ali, Eder, Nabi Allah. (2021). Representation of the discourse-ideology of the state of moderation in the education system, sociological researches, 11 (4).
20. Naghibzadeh, Ahmad. (2000). *An introduction to political sociology, twelfth edition*, Tehran, Samt Publication.
21. Nazari, Ali Ashraf, Hasanpour, Ali. (2011). Culture, power and meaning in the educational system of the Islamic Republic of Iran. *National Studies*, Special Issue, No. 2, DOR: 20.1001.1.1735059.1391.13.0.2
22. Hashem- Zehi, Nowruz, Khalaji, Abbas. (2008). Examining the approaches of the founders of Islamization of universities in Iran, *Marefat in Islamic University* 43(13) 29-34.
23. Hashem-Zehi, Nowruz, Mirza, Behrouz. (2012). Comparative analysis of academicians' evaluation of the Islamization programs of universities. *Strategic and Macro Policy Quarterly*, 1(2) 25-54.

24. Howlett, Michael, Ramesh, M., Perl, Anthony. (2014). *Public policy study*, Abbas Monavverian and Ebrahim Golshan, first edition, Tehran, Mehraban Nashr.

استناد به این مقاله: رضایی منش، بهروز، بیگدلی، سکینه، پورعزت، علی اصغر و حسین پور، داود. (۱۴۰۲). تحلیل ایدئولوژی در خط‌مشی‌های عمومی. *مطالعات مدیریت خدمات عمومی*، (۲)، ۱-۵۲.

Doi: 10.22054/spsa.2023.73953.1016

Studies in Public Service Administration is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International